

ANALYSE VAN HET HAVO EXAMEN KUA 2016 TIJDVAK 1. Toelichting:

Onderstaande analyse van het examen havo kunst algemeen tijdvak 1, 2016 is tot stand gekomen op basis van:

- Een analyse van de niveaus van de examenvragen met behulp van de herziene taxonomie van Bloom (zie laatste pagina)
- Analyses en opmerkingen mede op basis van inbreng van docenten kunst algemeen (rode tekst, expertisecentrum kunsttheorie)
- Onderbouwing daarvan op basis van erkende bronnen, aangegeven bronnen (correctievoorschrift) en eerdere examens.

De vragen en antwoorden zijn overgenomen van de opgaven en antwoorden van Cito/Cve. **Zowel de originele examenopgaven als het originele correctievoorschrift inclusief de regels voor correctie van Cito/Cve zijn bindend als richtlijn deze zijn via www.examenblad.nl gepubliceerd.**

Aan onderstaande analyses kunnen derhalve *geen rechten* worden ontleend.

- Het doel van deze analyse is het inzichtelijk maken van de verschillende vraagniveaus in het examen en de opbouw van het examen voor docenten ten behoeve van a: correcte toepassing van de beoordelingsnormen, b: verbetering van de lessen/feedback aan leerlingen (opbrengstgericht werken).
- Het beschrijven en onderbouwen met behulp van erkende bronnen van eventuele ontbrekende antwoorden in het antwoordmodel die op basis van 3.3 van de algemene regels van het correctievoorschrift als vakinhoudelijk correct beoordeeld kunnen worden. Deze aanvullende antwoorden kunnen door docenten tijdens het bespreken met tweede corrector verder besproken worden. Onderstaande analyses zijn *conform* de algemene regels van het correctievoorschrift m.b.t. regel 3.3, op basis van vakinhoudelijke consensus en onderbouwd op basis van erkende (zo mogelijk wetenschappelijke) bronnen.
- Het analyseren van eventuele fouten of onvolkomenheden in het examen (punt 7 van de algemene regels). NB op basis daarvan past u regel 7* toe. Dit is in het belang van de examenkandidaten en van het borgen van betrouwbare en valide centrale examens als professionals in het vak.

In paragraaf 2 Algemene Regels van het correctievoorschrift wordt aangegeven:

3.3 indien een antwoord op een open vraag niet in het beoordelingsmodel voorkomt en dit antwoord op grond van aantoonbare, vakinhoudelijke argumenten als juist of gedeeltelijk juist aangemerkt kan worden, moeten scorepunten worden toegekend naar analogie of in de geest van het beoordelingsmodel;

***7** Indien de examinerator of de gecommiteerde meent dat in een examen of in het beoordelingsmodel bij dat examen een fout of onvolkomenheid zit, beoordeelt hij het werk van de kandidaten alsof examen en beoordelingsmodel juist zijn. Hij kan de fout of onvolkomenheid mededelen aan het College voor Examens. **Het is niet toegestaan zelfstandig af te wijken van het beoordelingsmodel. Met een eventuele fout wordt bij de definitieve normering van het examen rekening gehouden.**

Conform de [protocollen van de VO raad](#) (p.31, 32) *verklaren* en *ondertekenen* de eerste en tweede corrector en de directeur dat de eerste correctie door hem/haar **volgens de beoordelingsnormen** is uitgevoerd. **Het is uitdrukkelijk de bedoeling dat de tweede corrector het examenwerk integraal nakijkt** (p.20).

Marie-Thérèse van de Kamp MA, MSc, projectleider Expertisecentrum-Kunsttheorie, mei 2016

Met zeer veel dank aan de docenten die aan de totstandkoming van de examenbespiegelingen meegewerkt hebben.

PRECIES GOED NAKIJKEN & SAMEN NAKIJKEN

In een nummer van kunstzone uit 2015 stond een artikel van Marieke Wensing van het Cito over precies goed nakijken. D.w.z. nakijken op een betrouwbare en valide manier die fair en transparant is voor de kandidaten. In dat artikel werd beschreven *"Het is natuurlijk altijd mogelijk dat er goede antwoorden bestaan die examenmakers over het hoofd hebben gezien. Maar veel alternatieven die in eerste instantie juist lijken, zijn dat niet en zijn daarom dan ook niet in het correctievoorschrift opgenomen.[...] Toch zijn er nog allerlei nuances mogelijk. Kandidaten geven namelijk niet altijd letterlijk het antwoord dat in het correctievoorschrift staat. Dat kan bijvoorbeeld komen doordat het gewenste antwoord in het officiële vakjargon staat, zodat u als docent precies begrijpt wat er wordt bedoeld. Uiteraard streven we ernaar om zo exact en helder mogelijk te formuleren, maar toch zullen docenten altijd moeten wegen in hoeverre de antwoorden van hun leerlingen overeenkomen met het correctiemodel. En de kandidaat duidelijk maakt dat de kwestie goed begrepen is."* De eerste opmerking dat er altijd goede antwoorden bestaan die examenmakers over het hoofd gezien hebben, is een component die we vanuit het expertisecentrum checken: we bekijken of er antwoorden ontbreken in het correctievoorschrift die we (conform 3.3 van het correctievoorschrift) checken met behulp van verschillende & erkende bronnen.

In discussies gaven docenten aan dat zij kritiek hadden en dat zij overwogen zelf punten toe te kennen, uit onvrede met de complexiteit van vragen, formuleringen of onjuistheden in de vraag of het correctievoorschrift maar dat is uitdrukkelijk niet de bedoeling. Hoe vervelend het voor docenten ook is als een vraag dermate complex is dat leerlingen het antwoord echt niet weten, dan is het toch de bedoeling om conform het correctievoorschrift te beoordelen. Dit is vooral belangrijk om juist complexe vragen of formuleringen in beeld te krijgen. Deze examenbespiegelingen van het expertisecentrum-kunsttheorie zijn dus conform het correctievoorschrift tot stand gekomen, waarbij we op basis van erkende bronnen checken of aanvullende antwoorden in de lijn van het correctievoorschrift beoordeeld kunnen worden.

Uit de analyse van het havo examen, hebben we een aantal suggesties voor examenmakers:

a) Hou de havo leerling in het vizier bij de keuze van onderwerpen, bij de formulering van vragen en antwoorden.

Havo leerlingen stromen veelal door in beroepsopleidingen en juist voor deze leerlingen is het interessant om - zoals bij de vwo examens vaak gebeurt - vragen te stellen, waarbij zij zich in moeten leven in het perspectief van de *maker* van een kunstwerk en de overwegingen of afwegingen die hij of zij kan maken. Complexe formuleringen, woorden en begrippen (*uniformiteit, bezetting, toonomvang, verdichting*) die niet in de begrippenlijst voorkomen, zouden vermeden moeten worden.

b) Nu een begrippenlijst in de syllabus opgenomen is, verdient het aanbeveling om deze begrippen ook te gebruiken in de vragen, dat helpt leerlingen en docenten. Zeker omdat er veel punten te behalen zijn met kunst analyseren. In dit examen werd het woord 'beeld' (vraag 11) vrij vaak gehanteerd maar voor leerlingen werkt dat inmiddels verwarrend: dat kan betrekking hebben op voorstelling, vormgeving of medium (beeldende kunst, film etc). Vraag 11, 25: beschrijf twee aspecten...?

c) Dit jaar waren complexe vragen opgenomen in het examen: hoewel de norm e.e.a. kan corrigeren, is het voor examenkandidaten buitengewoon frustrerend als zij tijdens het examen ervaren dat het niveau te hoog ligt. Vraag 1, 4, 15, 16, 25 zijn voor havisten erg hoog gegrepen - gelukkig zijn dit (op vraag 25 na) allemaal 1 puntsvragen, maar het is voor examenkandidaten toch vervelend.

d) Zorg voor een optimale beeldkwaliteit van bronnen en voer gedegen brononderzoek uit. De afb. bij vraag 3 was erg onduidelijk; het bronnenonderzoek bij 22 en 24 lijkt niet optimaal te zijn geweest.

e) Stel bij voorkeur kunst en cultuurhistorische - geen historische vragen. Door historische vragen te stellen, worden kandidaten met het vak geschiedenis ten onrechte bevoordeeld ten opzichte van kandidaten die dat vak niet hebben. Bijv. vraag 13, 15 en 16. Soms raakt historische inhoud aan cultuurhistorische aspecten, zoals bij vraag 1, dan is het gerechtvaardigd, zeker als het ook binnen de stofbeperking valt.

HET CENTRALE EXAMEN KUNST ALGEMEEN HAVO 2016

Het centrale examen kunst algemeen 2016, bestond uit vier blokken:

Blok 1 over het gregoriaans in de middeleeuwen en de belangstelling ervoor in onze tijd. De vragen in dit blok waren voor leerlingen qua niveau over het algemeen vrij goed te doen. Zeker wanneer docenten met hun leerlingen vooraf geoefend hadden met oude examens over de middeleeuwen, zoals het havo examen uit 2009 en/of het havo examen uit 2001. In dit blok viel vraag 1 meteen op: zowel vanwege het woord 'uniformiteit' dat voor havo-leerlingen de moeilijkheidsgraad onnodig verhoogt. Bovendien - en dat is niet goed - is er een kennis-reproductievraag gesteld over een periode die niet tot de stofbeperking behoort, nl. de vraag ging over de 8e en 9e eeuw, terwijl het onderwerp 'Cultuur van de kerk van de 11de tot en met de 14de eeuw' is.

Daarnaast was de inleiding niet duidelijk genoeg, waardoor menige leerling (en docent) even niet goed wist waar het antwoord nu op gericht moest worden. In dit blok waren vrij veel kennisreproductievragen aanwezig, en ook een meerkeuzevraag (vraag 2). Voor docenten is het interessant om deze meerkeuzevraag nu eens te leggen naast het havo examen 2009, tijdvak 1 en het havo examen, 2001, tijdvak 2. De vraag is dan: Is het voor leerlingen en docenten werkelijk een verbetering om meerkeuzevragen te hebben in het havo examen? Is het niet wenselijker om leerlingen zelf hun antwoorden te laten formuleren? Het blok als geheel was qua niveau vrij goed op havo niveau: veel kennis elementen die getoetst werden op het niveau van onthouden, begrijpen en toepassen. De muziek van Arvo Pärt was voor leerlingen qua onderwerp na de Middeleeuwen misschien wat teveel van het goede.

Blok 2 over films uit de Duitse filmindustrie rond 1920. Hoewel de expressionistische film past binnen de stofbeperking van kunst algemeen, was het inhoudelijk best een 'zwaar' blok na het blok over de cultuur van de kerk en de muziek van Arvo Pärt. Opvallend was de hoge moeilijkheidsgraad van dit blok voor havo leerlingen: het was bijna vwo niveau - ook al omdat het uitsluitend analyse en kunstanalyse vragen waren: dat laat zien dat de verdeling van de moeilijkheidsgraad over het examen niet helemaal

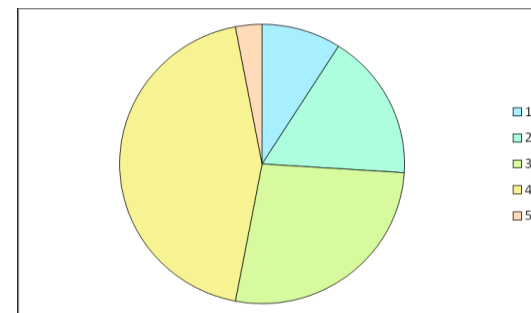
goed gegaan is. Vraag 13, 15 en 16 zijn zoals eerder gezegd erg historisch en vraag 15 en 16 erg complex. Van sommige van deze vragen is het niet duidelijk wat de leerling hier mee kan aantonen, qua inzicht over kunst. Wat in positieve zin opviel, voor (blok 2) en blok 3, is dat het correctievoorschrift vrij uitgebreid is samengesteld. Dat is een positief punt, bijv. bij vraag 11 en 12 (blok 2), bij vraag 17 (blok 3) en bij vraag 31, 32, 33, 34 en 35). Toch blijven er dan nog antwoorden mogelijk die niet opgenomen zijn, bijvoorbeeld bij interpretaties of associaties.

Blok 3 over consumptiecultuur en kunst in de tweede helft van de twintigste eeuw. Het tweede blok over de consumptiecultuur was qua onderwerp en voorbeelden een voor veel leerlingen herkenbaar onderwerp. Toch waren hier ook onderdelen erg lastig, zo was vraag 25 over Gursky, vanwege het begrip 'verdichting' (was het echt goed vertaald? het woordenboek geeft alleen al 10 verschillende soorten betekenissen) lastig. Verder leuke voorbeelden met Andy Warhol - een leerling van collega vakdidactiek Anne Marie van der Vlies schreef tussen haakjes: "*Leuk feitje voor tijdens het nakijken: Warhol was groot fan van Pollock, niet per se door de kunst maar doordat hij een soort 'rockster' van de hoge kunst was. Voor Warhol het bewijs dat je met kunst ook beroemd kon worden, een streven dat hij later bleef hebben en uiteindelijk ook behaalde.*" Geweldig toch en inderdaad een leuk feitje om als corrector zo maar tegen te komen tijdens een examen! Goede variatie aan vraagniveaus. Antwoord 2 van vraag 22 klopt niet en antwoord A van multiplechoice vraag 24 was vanuit een vakinhoudelijke optiek ook goed.

Blok 4 over dans, subsidie en commercie bij de hedendaagse choreografe Nanine Linning. Blok 4 bevatte prachtige dansfragmenten van 'Zero', maar ook bijzondere kostuums en een fraaie commercial (jammer dat daarover niet meer vragen waren!). Het niveau van dit blok was afwisselend qua vragen gericht op kennis van invalshoek 3 (opdrachtgever/economie) en kunst analysevaardigheden in muziek, dans, kostuums. Vraag 29 vergde goed lezen en kennis van productiekosten - mogelijk voor veel leerlingen toch wel pittig. Vraag 32 tot en met 37 waren vrij goed te doen.

ANALYSE EXAMEN KUA HAVO 2016 TIJDVAK 1

Havo CE kua	2013		2014		2015		2016	
Niveau	64 pt	Perc	63 pt	Perc	72 pt	Perc	66 pt	Perc
Onthouden	6	9 %	3	4%	2	3%	6	9%
Begrijpen	23	37 %	18	29%	18	25%	11	17%
Toepassen	11	17 %	13	21%	21	29%	18	27%
Analyseren/kunstanalyse	22	34 %	24	38%	24	33%	29	44%
Evalueren	2	3%	5	8%	7	10%	2	3%

De analyse en opmerkingen bij het examen kunt op de volgende pagina's vinden. Daarbij hebben we extra bronnen bijgevoegd, soms ter ondersteuning van alternatieve antwoordmogelijkheden (conform regel 3.3 van het correctievoorschrift) en soms ook ter inspiratie/informatie voor docenten

- **rood = opmerkingen/aanvullingen op correctievoorschrift volgens regel 3.3;**
- **blauw = extra geraadpleegde bronnen**
- **geel gearceerde vraagnummers = meer interpretaties en correcte antwoorden dan het correctievoorschrift aangegeven heeft**
- **oranje gearceerd = vragen waarover we inhoudelijke bedenkingen hebben**
- **rood gearceerde vraagnummers = inhoudelijk/qua formulering/qua antwoordmodel erg problematisch**
- **blauw gearceerde vraagnummers = vragen die we leuk vonden en origineel bedacht**

BLOK 1: Dit blok gaat over het gregoriaans in de middeleeuwen en de belangstelling ervoor in onze tijd.				
Vr.	Niveau	pt	Vraag	antw
1	BEGRIJPEN Verklaren	1	In de vroege middeleeuwen was er in Europa sprake van een grote diversiteit aan manieren waarop de kerkelijke liturgie werd vormgegeven. Er was onder andere sprake van verschil in het repertoire van kerkelijke liederen. Ook de uitvoering van een gezang verschilde van plaats tot plaats. Het gregoriaans ontstond in de achtste en negende eeuw toen de Romeinse liturgie en zang in het Frankische rijk werden ingevoerd. Met het invoeren van de Romeinse liturgie en het gregoriaanse repertoire streefde de leiding van de Kerk van Rome naar uniformiteit. Geef een verklaring voor dit streven naar uniformiteit van de Kerk van Rome.	maximumscore 1 Met het streven naar uniformiteit wilde de Kerk van Rome (een van de volgende): - haar centrale/leidende (machts)positie bevestigen. - haar autoriteit (in geloofszaken) onderstrepen. - het idee van één (goddelijke) waarheid uitdragen.
	Opmerkingen exp.centrum Als je het erkende naslagwerk over de westerse muziekgeschiedenis 'D. J Grout & C.V. Palisca. Geschiedenis van		Deze vraag is niet moeilijk geformuleerd, maar het woord uniformiteit is voor havisten moeilijk. Toch hadden zij dit op mogen/kunnen zoeken in het woordenboek. Deze vraag is echter wel moeilijk om mee te beginnen - je mist in de inleiding een context waar je aan zou moeten denken.	- Alleen 'eenheid' creëren, volstaat niet als antwoord op de vraag - waarbij leerlingen moeten verklaren waarom - wel als toegelicht wordt waarom die eenheid nagestreefd werd (zie bron 5) zoals bijv: "men zag in de eenmaking van de <u>liturgie een middel om ook het uit vele verschillende stammen en volkeren bestaande rijk tot een eenheid te maken.</u> " - Overigens is dit mogelijk geen 'faire' vraag, want het betreft een vraag die over de achtste

<p>de westerse muziek' erbij neemt, dan zie je dat veel vragen op die bron gebaseerd zijn. De vraag is echter, of daarbij de stof voldoende is gerelateerd aan de examenstof: die beperkt is tot de 11de tot en met de 14de eeuw.</p> <p>Richtlijn voor examenmakers zou moeten zijn dat kennis over andere tijden dan die aangeduid zijn in de examenstof, niet middels kennisreproductie bevraagd mogen worden. Dit lijkt een kwestie voor de vakverenigingen, CvE en Cito om hierover goede afspraken te maken in het belang van de kwaliteitswaarborging van het vak en valide examenvragen.</p>	<p>Bron 1: http://www.encyclo.nl/begrip/uniformiteit de uniformiteit zelfst.naamw. (v.) Uitspraak: [ynifɔrmi'teit] wat een gelijke vorm heeft of wat een eenheid vormt</p> <p>Bron2: www.examenblad.nl - Hulpmiddelen: Woordenboek , toelichting bij bijlage 1A/1B onderdeel 3.1 Bij alle schriftelijke examens is een eendelig verklarend Nederlands woordenboek toegestaan.</p> <p>Bron 3: http://www.volkskrant.nl/archief/de-kerk-als-de-winnende-verliezer~a429408/ Het boek is ook in veel opzichten een politieke geschiedenis van oost en west; de zich vormende machten, die zich tenslotte tot het christendom zouden wenden, worden heel precies beschreven. Die politieke geschiedenis is ook een culturele geschiedenis; en de Romeinse cultuur, haar verlies aan invloed, haar opkomen in de 'buitengewesten' krijgen heel mooi gestalte. Daarmee ook de machtsfactor die die cultuur is. Voortdurend wordt het naast elkaar bestaan van de heidense en christelijke cultuur zichtbaar gemaakt, de hardnekkigheid van oude vormen en ritens dus, de verstrengeling van geloof en bijgeloof. De adoptie en 'doop' door de kerk van bijgelovige praktijken in een poging tot kerstening van het hele leven. Maar zij betekent ook de 'verheidensing' van de geloofspraktijk. Wie Browns boek met één oog leest, kan ervan overtuigd raken, dat de opkomst van het westers christendom een gevolg is van superieur opportunisme: van de kant van de politieke leiders en van de zijde van de kerk. De twee machten hebben elkaar gevormd. Misschien geeft de geschiedenis van Gallië daarvan wel het sterkste voorbeeld. Ik denk dat de eenogige lezer gelijk heeft en Browns visie juist ziet. Want ook de meer kerkhistorische stukken, over de grote leidende kerkelijke figuren bijvoorbeeld en hun werk, komen tenslotte uit op de mogelijkheden voor de plaats van de kerk in de wereld die dat werk ging geven. Theologie leidt tot kerkpolitiek, en dat is machtspolitiek, die steunt op de 'landspolitiek'. In pretenties van universaliteit doen de Byzantijnse en de Westerse kerk voor elkaar niet zonder, met de keizers in het oosten en tenslotte Karel de Grote in het westen als steun en werktuig. De centralisatie die de kerk als enig ware nastreefde, werd mede door de wereldse leiders mogelijk gemaakt. En de uniformiteit niet minder. Men moet wel bedenken, dat Brown over de institutie christendom schrijft. Recensie van het boek van: Peter Brown, The Rise of Western Christendom; Triumph and Diversity Ad 200-1000; Blackwell, Oxford;</p> <p>Bron 4: Grout & Palisca. Geschiedenis van de westerse muziek. p. 35 Van de vijfde tot de zevende eeuw hiielden vele pausen zich bezig met het herzien van de liturgie en de muziek. [...] Van Gregorius 1 (de Grote), die paus was van 590 tot 604, werd beweerd dat hij had geprobeerd om de liturgische gezangen te regulariseren en te standaardiseren. Men had zo'n hoge achting voor wat Gregorius had bereikt dat er tegen het midden van de negende eeuw een legende begon te ontstaan volgens welke hij zelf door de Heilige Geest geïnspireerd alle door de kerk gebruikte melodieën had gecomponeerd. Zijn daadwerkelijke bijdrage was, hoewel waarschijnlijk zeer belangrijk, ongetwijfeld geringer dan wat de latere middeleeuwse traditie ervan maakte. Aan hem worden de herorden van de liturgie en de reorganisatie van de Schola Cantorum toegeschreven, alsmede het vaststellen van bepaalde onderdelen van de liturgie voor de diverse kerkdiensten in de loop van het jaar in een volgorde die in grote lijnen tot de zestiende eeuw onveranderd bleef, en ook het op gang brengen van de beweging die uiteindelijk in de hele christelijke wereld een uniform gezangenrepertoire invoerde. Zo'n grote en veelomvattende taak kon uiteraard niet in veertien jaar voltooid zijn.</p>	<p>en negende eeuw gaat, terwijl de stofbeperking van de Cultuur van de Kerk, beperkt is tot de 11de tot en met de 14de eeuw. Deze periode valt dus formeel buiten tijd die geëxamineerd kan worden. Daarom had er een brontekst bij aangegeven moeten worden. - Toch zijn de antwoorden op zich niet heel moeilijk te vinden en met vaardigheid in redeneren wel te bedenken.</p> <p>Bron 5: http://www.examenblad.nl/examenstof/syllabus-2016-kunst-havo/2016/havo/f=/kunst_havo_def_versie_2016.pdf</p> <p>Bron 6: http://rjh.ub.rug.nl/index.php/groniek/article/viewFile/16091/13581 De geschiedenis van het gregoriaans zoals wij het nu nog kennen, begint in het jaar 753. Toen toog vanuit Metz een zeker bisschop Chrodegang naar Rome. De bisschop-diplomaat had nauwe banden met Rome. Op grond van zijn bijzondere privileges mocht hij liturgische codices meenemen uit Rome. Zo zeer was Chrodegang onder de indruk van de Romeinse liturgie, dat hij deze in zijn eigen bisschopsstad Metz introduceerde. Spoedig daarna vroeg ook Pepijn de Korte om boeken uit Rome. Pepijns streven was de liturgie met haar gezangen in zijn gehele rijk te laten invoeren. Boeken alleen waren daarvoor niet genoeg: er moesten ook zangers komen, die de melodieën aan de Frankische <i>cantores</i> konden leren. Door een gelukkig toeval kennen we van een van deze Romeinse zangers de naam: Symeon. Hij was de tweede voorzanger in Rome, maar verbleef tussen 753 en 766 in Rouaan, totdat hij door paus Paulus I werd teruggedroepen om de overleden eerste voorzanger op te volgen. De melodieën werden dus met behulp van deze uit Rome overgekomen zangers mondeling overgeleverd aan het Frankische Rijk. Vanuit de diverse kerkelijke centra werd de verbreiding van de Romeinse liturgie en haar gezangen gepropageerd. Onder Karel de Grote, de zoon van Pepijn de Korte, werd elke clericus verplicht de Romeinse liturgie te gebruiken. Daar zullen ongetwijfeld meerdere redenen voor geweest zijn. Zo zullen politieke motieven zeker een rol hebben gespeeld, want men zag in de eenmaking van de liturgie een middel om ook het uit vele verschillende stammen en volkeren bestaande rijk tot een eenheid te maken. Maar ook theologische en esthetische redenen zullen bij deze verbreiding een rol hebben gespeeld. De Karolingische Renaissance was een periode van opbloei, maar ook van restauratie. Ook de liturgische gezangen bleven niet gespaard voor de kritiek van de liturgisten aan en rond het hof van Karel de Grote. Dankzij enkele brieven uit de eerste helft van de negende eeuw weten we dat aan de liturgie zoals die uit Rome was gekomen, het nodige is gesleuteld. Men paste om theologische en esthetische redenen de teksten van de gezangen aan. Ook de muziek moet in die periode op verschillende plaatsen zijn aangepast. Maar vanaf het moment dat het gregoriaans zijn min of meer definitieve vorm gevonden had, ik schat tussen 820 en 850, werd alles eraan gedaan om de melodieën zo precies mogelijk over te dragen. Wanneer we de oudste melodiebeschrijvingen - van rond 850 - vergelijken met de vroegste muzieknotatie van een halve eeuw later, zien we dat er nauwelijks verschillen te vinden zijn. De mondelinge overlevering is waarschijnlijk tot het jaar 1000 heel precies geweest. GREGORIAANS: HUMUSLAAG VAN DE MIDDELEEUWSE MUZIEK. Auteur: Marcel Zijlstra. p. 316, 317.</p>
--	--	--

2	BEGRIJPEN <i>Toelichten.</i>	3	<p>In geluidsfragment 1 hoor je een gregoriaans gezang. Het gregoriaans wordt gekenmerkt door het ontbreken van een vast ritme.</p> <p>Noem nog drie kenmerken van het gregoriaans aan de hand van dit fragment. Laat de tekst buiten beschouwing.</p>	<p>maximumscore 3</p> <p>drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Een maatsoort ontbreekt. - Het (veelvuldig) gebruik van melismen / meer noten op één lettergreep. - eenstemmig - Het wordt alleen door mannen gezongen (niet gemengd met vrouwenstemmen). - Het wordt niet begeleid / het is a capella. - Het is responsoriaal / Er is sprake van voor- en nazang. - modaal / gebruik van kerktoonsort <p>per juist antwoord 1</p>
<p>Opmerkingen exp.centrum</p>		<p>Deze</p> <p>Bron Havo examen CKV 2 - 2009, tijdvak 1</p> <p>Gregoriaanse gezangen maakten deel uit van de gebedsdiensten in de kloosters.</p> <p>Audiofragment 1 is een gedeelte uit de gregoriaanse lofzang 'Benedictus Dominus Deus Israël' (Geprezen zij de Heer, de God van Israël), uitgevoerd door benedictijner monniken.</p> <p>3p 3 Noem aan de hand van dit fragment drie kenmerken van het gregoriaans. Laat buiten beschouwing dat het door mannen wordt gezongen.</p> <p>maximumscore 3</p> <p>drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - eenstemmig gezongen - liturgische tekst - in het Latijn - geen vaste maatsoort / de melodie volgt het tekstritme - kleine toonomvang - afwisselend door verschillende groepen/partijen gezongen (antifonaal) - gebruik van kerktoonladders <p>per juist antwoord 1</p> <p>Audiofragment 2 is een gedeelte uit de compositie: 'O Felix Anima' (O, gelukkige ziel) van Hildegard von Bingen. Dit lied vertoont kenmerken van het gregoriaans, zoals in audiofragment 1, maar er zijn ook verschillen.</p> <p>2p 4 Vergelijk beide melodieën en noem twee verschillen. Laat het aantal stemmen en dat het door mannen, respectievelijk vrouwen wordt gezongen buiten beschouwing.</p> <p>4 maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <p><i>audiofragment 1</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - grotendeels syllabisch / een toon per lettergreep - veel op dezelfde toonhoogte gezongen / meer geciteerd - vrij korte frasen - kleine toonomvang <p><i>audiofragment 2</i></p> <ul style="list-style-type: none"> - melismatisch / meer tonen per lettergreep - veel verschillende toonhoogtes /meer melodische lijn - langere frasen - grote toonomvang <p>per juist antwoord 1</p>	<p><i>Tip voor docenten beeldend, dans en drama?</i> Niet alleen oude examens ckv 2 en kunst algemeen zijn erg goed om mee te oefenen voor het examen, dat is goed voor leerlingen en voor docenten om greep te krijgen op de muziek-kennis die leerlingen nodig hebben voor het examen. Het boek Muzikale Stijlgeschiedenis van Wouter Steffelaars is eveneens een handige bron om mee te oefenen, bevat een cd met geluidsfragmenten en uitleg over begrippen. Op de website www.kunstcontext.com is een reader tekst te vinden (hoofdstuk 3) over de muziek in de middeleeuwen. Daarin staan alle kenmerken, zoals hierboven benoemd, verder toegelicht. http://www.kunstcontext.com/ckv/sd1read.htm en op het Expertisecentrum Kunsttheorie zijn de muzikale middelen uit de syllabus toegelicht op 2 x A4. http://www.expertisecentrum-kunsttheorie.nl/cms_data/MUZIEKanalyse.pdf. Onderaan dit examen, leest u daarnaast nog wat extra informatie over muzikale middelen (van M.T. van de Kamp en voormalig collega muziek Th. Vossen. - een samenvatting die o.a. gebaseerd is op Grout & Palisca. Geschiedenis van de westerse muziek.)</p> <p>Bron: Havo examen CKV 2 - 2001, tijdvak 1</p> <p><i>Centraal in het leven van monniken in de Middeleeuwen stonden de acht kerkdiensten waaraan zij dagelijks deelnamen. Een groot gedeelte van deze diensten werd gezongen. De verzamelnaam voor deze gezangen is 'gregoriaans'.</i></p> <p>2p 9 ■ Noem drie kenmerken van het gregoriaans.</p> <p>Maximumscore 2</p> <p>9 ■ drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> • eenstemmig • a capella / alleen vocaal • reciterend gezongen • ritmisch vrij, of: niet in een vaste maatsoort • kleine toonafstanden • gebruik kerktoonladders • Latijnse, religieuze tekst 	

3	TOEPASSEN <i>Implementeren</i>	2	<p>Middeleeuwse denkers onderscheidten verschillende soorten muziek. Zij spraken onder andere over muziek van de kosmos, die door de bewegingen van de hemellichamen zou worden veroorzaakt. Rechtsboven op afbeelding 1 is deze kosmische muziek verbeeld.</p> <p>Links op de afbeelding staat Maria drie keer afgebeeld. Zij geeft telkens het oordeel van de Kerk over de soort muziek die rechts van haar wordt uitgebeeld. Linksonder is te zien dat de Kerk (Maria) negatief oordeelt over de muziekpraktijk die rechtsonder is uitgebeeld.</p> <p>Geef voor de afbeelding rechtsonder aan</p> <ul style="list-style-type: none"> - welke muziekpraktijk er is uitgebeeld en - hoe dit negatieve oordeel past in de opvatting van de Kerk 	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • instrumentale muziek 1 • een van de volgende: 1 <ul style="list-style-type: none"> - De instrumentale muziek was volgens de Kerk aards / stond het verst van de hemelse muziek af en leidde af van het geestelijke. - Muziekinstrumenten zijn door mensen gemaakt (in tegenstelling tot de menselijke stem die door God is gecreëerd) en zijn aards / staan ver af van het geestelijke. - Deze soort muziek werd gezien als verleidelijk, als een instrument van de duivel.
Opmerkingen exp.centrum			<p>De afbeelding was niet te vergroten en daarmee was het niet heel erg goed zichtbaar.</p> <p>Bron 1: Grout & Palisca. Geschiedenis van de westerse muziek. p. 36 Deze opvatting strookt met de mening van de kerkvaders, dat men muziek moest waarderen vanwege haar vermogen om de ziel te verheffen tot de beschouwing van goddelijke zaken. Ze waren er vast van overtuigd dat muziek de karakters van degenen die er naar luisterden ten goede of ten kwade kon veranderen. [...] Ze ontkenen uiteraard niet dat de muziek een aangename klank heeft, maar zij beweerden dat alle genoegens beoordeeld moesten worden volgens het platonische principe dat mooie zaken er zijn om ons te herinneren aan goddelijke, volmaakte schoonheid en dat daarom de schijnbare wereldse schoonheden die alleen zelfzuchtig genot of hebzucht opwekken verworpen dienden te worden. Deze houding ligt ten grondslag aan veel van de uitspraken over muziek die we vinden in de geschriften van de kerkvaders (en later bij sommige theologen in navolging van de protestantse Reformatie) . In de praktijk kwam hun filosofie erop neer dat muziek het geloof moest dienen. Alleen die muziek was het waard om in de kerk gehoord te worden die door middel van haar bekloringen de geest ontvankelijk maakte voor de christelijke leer en hem tot vrome gedachten bracht. Omdat zij meenden dat muziek zonder woorden dit niet kon doen weerden zij aanvankelijk instrumentale muziek van openbare erediensten, hoewel de gelovigen thuis en bij informele gelegenheden een lier mochten gebruiken om het zingen van hymnen en psalmen te begeleiden. Hier stuiten de kerkvaders op een probleem, want het Oude Testament (en met name de psalmen) bevat vele verwijzingen naar het psalterium, de harp, het orgel en andere muziekinstrumenten. Hoe moest men die verklaren? De gebruikelijke oplossing bestond uit allegorieën [...] Deze en vele soortgelijke verklaringen waren kenmerkend voor een tijd waarin men behagen schiep in het allegoriseren van de bijbel. Het weren van bepaalde soorten muziek uit de erediensten van de vroege kerk had ook praktische motieven. Complex gezang, grote koren, instrumenten en dansen waren, op grond van een langdurige gewenning, in de geesten van de eerste bekeerlingen geassocieerd met heidense spektakels. Tot het moment dat het aangename gevoel dat verbonden was met deze muzieksoorten op een of andere manier van het theater en de marktplaats naar de kerk overgebracht kon worden, moest men ze wantrouwen. Het was beter om 'doof te zijn voor de klank van instrumenten' dan zich over te leveren aan die 'duivelse koren', 'die wellustige en verderfelijke liederen', 'Is het niet dwaas dat zij die hebben geluisterd naar de mystieke stem van de hemelse Cherubijn hun oren zouden blootstellen aan de losbandige liederen en de opgesmukte melodieën van het theater?'; 'Maar God heeft, uit medelijden met de menselijke zwakte, de voorschriften van het geloof gecombineerd met de heerlijkheid van de melodie' [...] de welluidende melodieën van de psalmen zijn toegevoegd op dat diegenen die nog kinderen zijn in werkelijkheid hun ziel vormen zelfs als ze denken dat ze alleen maar muziek zingen.</p>	<p>De kern van het antwoord, is erop gericht om leerlingen te bevragen over hun inzicht in de achtergrond van de voorkeur voor menselijke stemmen (die zuivere of hemels klinkende muziek kan voortbrengen) en het a-capella zingen tijdens de liturgie - t.o.v. de inzet van muziek instrumenten.</p> <p>Ook goed (omdat het nl. niet voldoende duidelijk vast te stellen is op basis van de afbeelding dat dit <i>niet</i> te zien is, daarom zou je het niet af kunnen keuren) - er wordt straat- / volksmuziek afgebeeld en dit werd afgekeurd omdat dit niet in het belang was van de kerk en/of teveel verwant was aan heidense gebruiken was en/of ijdelheid bevorderde (zie bron 1 en 2 hiernaast)</p> <p>Bron 2: Grout & Palisca. Geschiedenis van de westerse muziek. p. 83 De zangers van de chansons de geste en andere wereldlijke liederen van de middeleeuwen staan bekend als jongleurs of minstrels, een categorie professionele musici die in het begin van de tiende eeuw voor het eerste opdook., Het waren mannen en vrouwen die alleen of in groepjes van dorp naar dorp en van kasteel naar kasteel trokken, en met zang, dans en kunstjes en gedresseerde dieren in hun levensonderhoud trachtten te voorzien: verschoppelingen van de maatschappij die het vaak zonder wetsbescherming en zonder de sacramenten van de kerk moesten stellen.</p> <p>Bron 3: Vwo examen, kunst algemeen, 2012, tijdvak 1. geluidsfragment 1, tekst 3 De moeder die rouwt om de dood van haar zoon werd ook in teksten en muziek beklagd. Een voorbeeld is het <i>Stabat Mater</i>, dat werd gezongen in de liturgie ter ere van Maria. Het <i>Stabat Mater</i> is een meditatief moment in de mis. De luisteraar bezint zich op het lijden van Maria en de muziek versterkt deze beleving. 2p 4 Bespreek twee manieren waarop de muziek deze beleving versterkt. maximumscore 2 De antwoorden moeten de volgende strekking hebben (twee van de volgende): - De muziek is overwegend in mineur gecomponeerd en daardoor ernstig. - De melodie heeft kleine toonafstanden of er zijn slechts kleine intervallen en/of er zijn geen grote sprongen in de melodie en daardoor is de muziek rustig. - Het ritme bestaat uit vrij lange notenwaarden (zonder geprononceerde ritmische figuren) en daardoor is de muziek rustig. - Het tempo is relatief laag en/of er zijn lange noten of lange lijnen te horen en daardoor is de muziek rustig. - Er zijn alleen stemmen te horen, waardoor de muziek zuiver of hemels klinkt (als engelen) en daardoor serene is.</p>

4	TOEPASSEN <i>Implementeren</i>	1	<p>Op afbeelding 1 is rechtsboven de kosmische muziek weergegeven. In tekst 1 lees je wat in de middeleeuwen onder kosmische muziek werd verstaan.</p> <p>De wijze waarop Boëthius over muziek filosofeerde, is kenmerkend voor het middeleeuwse denken.</p> <p>Geef aan in welke opzicht zijn manier van filosoferen over muziek kenmerkend is voor het middeleeuwse denken.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>Het middeleeuwse denken wordt (net als Boëthius' theorie) vaak gekenmerkt door (een van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – een samenhang tussen geloof en wetenschap. – het verbinden van de ideeën uit het geloof met (wetenschappelijke) kennis uit de oudheid. – het interpreteren van schoonheid (in dit geval muzikale harmonie) als openbaring van het goddelijke.
Opmerkingen exp.centrum			<p>Deze vraag is niet moeilijk geformuleerd, maar bevat leerstof die voor havo leerlingen moeilijk is. In een context waarin de complete en complexe leerstof van drie examenonderwerpen van kunst algemeen in soms minder dan 50 uur (over 4 en 5 havo verdeeld) aan de orde komen is deze complexe materie voor havo eigenlijk net teveel.</p>	<p>Het is de vraag of/hoeveel leerlingen hier in staat zijn geweest deze algemenere principes af te leiden uit de concrete voorbeelden en teksten. Dat vergt wel enig abstractievermogen. Je kunt het beschouwen als een vraag die onderscheidend is voor goede/minder goede leerlingen, maar het niveau is pittig voor havo.</p>
5	ONTHOUDEN <i>Herinneren</i>	2	<p>Men neemt aan dat Guido van Arezzo rond 1020 de muzieknotatie verbeterde door de introductie van een notenbalk, zodat de toonhoogte kon worden weergegeven.</p> <p>Geef voor elk van onderstaande beweringen aan of deze juist of onjuist is. Noteer op je antwoordblad het cijfer (1, 2, 3) van de bewering, gevolgd door 'juist' of 'onjuist'.</p> <p>Door de nieuwe notatiemethode:</p> <p>1 ontstond er meer variatie in de uitvoering van een gezang</p> <p>2 kon de polyfone muziek verder worden ontwikkeld</p> <p>3 hoefden zangers minder uit het hoofd te leren</p>	<p>maximumscore 2</p> <p>1 onjuist 2 juist 3 juist</p> <p>indien drie antwoorden juist 2 indien twee antwoorden juist 1 indien een of geen antwoord juist 0</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Deze vraag is vrij direct te relateren aan een oud examen, het havo examen uit 2009, daar zie je dat de antwoorden op vraag 9 (zie de blauwe tekst hieronder) als stellingen gebruikt zijn. Docenten die met hun leerlingen tijdens de examentraining dit blok besproken hebben, zullen ongetwijfeld bij hun leerlingen goede antwoorden kunnen vaststellen!</p> <p>Bron havo examen 2009, tijdvak 1 afbeelding 1</p> <p>Op afbeelding 1 zie je een gedeelte uit een handschrift (ca. 1170) van een compositie van Hildegard von Bingen. Deze muziek is weergegeven in een aan het begin van de elfde eeuw ontwikkelde, nieuwe notatie. Anders dan in voorgaande notaties staan de noten nu op lijntjes. De voordelen van de nieuwe muzieknotatie bleken zo groot dat deze zich, naar de maatstaven van die tijd, razendsnel verspreidde.</p> <p>3p 6 Welk muzikaal aspect kan met deze manier van noteren duidelijker worden vastgelegd dan voorheen? Noem daarnaast twee voordelen van deze nieuwe manier van noteren.</p> <p>maximumscore 3</p> <ul style="list-style-type: none"> • muzikaal aspect: toonhoogte 1 • voordelen (twee van de volgende): 2 – Muziek hoefde niet meer altijd uit het hoofd geleerd te worden. – Muziek kon beter bewaard blijven / verspreid worden. – Muziek kon beter volgens de originele bedoeling worden uitgevoerd. <p><i>Opmerking</i></p> <p><i>Wanneer slechts één voordeel wordt genoemd 1 scorepunt toekennen.</i></p>	<p>Een vraag die goed te doen is, mits de leerling deze kennis goed gememoriseerd heeft. Typisch een vraag die leerlingen zonder kennis dus echt niet zouden kunnen maken.</p> <p>Bron Havo examen ckv 2, 2001, tijdvak 2</p> <p>Tekst 2</p> <p>Bij de dagindeling van kloostergemeenschappen staan acht getijden (kerkdiensten) centraal. Tijdens deze diensten worden gebeden gelezen en gezongen. Al in de vroege Middeleeuwen richten vele kerk- en kloostergemeenschappen kleine koren op, de zogenaamde 'Schola Cantorum'. In de loop van de Middeleeuwen beginnen leiders van de zangscholen tekentjes boven de teksten te zetten bij wijze van geheugensteun voor het melodieverloop (zie afbeelding 3). Dit is de aanzet geweest tot de ontwikkeling van ons huidige notenschrift.</p> <p>De monnik Guido d'Arezzo, zelf leider van een Schola Cantorum, ontwikkelde een notatiesysteem dat al veel overeenkomsten vertoont met ons huidige notenschrift. In een brief schreef hij dat zelfs de Paus van zijn zangschool en zijn nieuwe methode had gehoord. Guido werd door de Paus uitgenodigd om hem uitleg te geven over zijn nieuwe vinding. De Paus zag het als een wonder en rustte niet voordat hij een voor hem onbekend gezang via het notenschrift had leren zingen.</p> <p><i>vrij naar: A. Wilson-Dickson, Geschiedenis van de Christelijke muziek: van gregoriaans tot gospel, Kok Voorhoeve, Kampen 1996</i></p>

6	TOEPASSEN Implementeren	2	<p>In geluidsfragment 2 hoor je een fragment van het Te Deum van Arvo Pärt uit 1984. Het Te Deum is van oorsprong een gregoriaanse lofzang. In zijn compositie maakt Pärt gebruik van kenmerken van het gregoriaans. Dit geldt onder andere voor de melodie en toonomvang.</p> <p>Geef aan in welk opzicht de melodie en de toonomvang overeenstemmen met het gregoriaans.</p>	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • De melodie beweegt voornamelijk in kleine stappen 1 • De toonomvang van de melodie is (net als bij een groot aantal vroege gregoriaanse zangen) klein 1
Opmerkingen exp.centrum			<p>Hoewel het woord toonomvang niet in de begrippenlijst genoemd wordt, is het wel een term die in alle oude examens veelvuldig gehanteerd wordt en die leerlingen op hadden kunnen zoeken in het woordenboek als ze de term niet kenden. Als je de woorden 'toon' en 'omvang' van elkaar haalt, zou je kunnen afleiden - ook als je het woord niet kent - dat het om het toonbereik gaat.</p> <p>Oude examens: Zie de examens 2009, tijdvak 1; en 2001 tijdvak 1 en 2 die over de muziek in de cultuur van de kerk gaan.</p> <p>Bron 1 : http://www.woorden.org/woord/toonomvang het spectrum van tonen dat een stem of instrument kan voortbrengen VOORBEELD: `De enorme toonomvang van een kerkorgel.`</p> <p>Tip: in de lay out van de vraag, zouden de woorden melodie en toonvang vetgedrukt gemaakt mogen worden zodat het er meer uitspringt (zie VMBO-T examens): nu lezen leerlingen vaak over een van de twee begrippen heen.</p>	<p>De vraag is niet moeilijk en ook eenduidig geformuleerd. Het antwoord is helder en compact.</p> <p>Bron 2: Wouter Steffelaar. (2007). Muzikale stijlgeschiedenis. herziene tweede editie. Toonomvang = Het toonbereik van de melodieën in de compositie (toonbereik van vocale stemmen en instrumenten = tessituur). Het is duidelijk dat in de muziekgeschiedenis van de vroege Middeleeuwen tot en met de Barok een geleidelijke uitbreiding van de toonomvang heeft plaatsgevonden. In de Klassieke periode mijdt men in het algemeen de extremen van de Barok, die in de Romantiek echter weer ruimschoots overschreden worden. In de twintigste-eeuwse muziek is de toonomvang zo wisselend (denk slechts aan de onbegrensde mogelijkheden van elektronische klankvoortbrenging) dat die niet eenduidig meer getypeerd kan worden. (p. 192)</p>
7	BEGRIJPEN Uitleggen	1	<p>De bezetting van Arvo Pärts Te Deum in geluidsfragment 2 wijkt af van het gregoriaans.</p> <p>Geef aan hoe de bezetting in dit fragment afwijkt van het gregoriaans.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>een van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het wordt instrumentaal begeleid. - Mannen en vrouwen zingen (ook) samen.
Opmerkingen exp.centrum			<p>Het woord bezetting is voor havisten mogelijk weer moeilijk. Komt als woord ook niet voor in de syllabus. Ook hier had de leerling het woordenboek weer kunnen gebruiken:</p> <p>Bron: http://www.woorden.org/woord/bezetting 2) acteurs of musici van een bepaald stuk, spelers van een sportploeg VOORBEELD: `stuk voor kleine bezetting` voor welke bezetting is dit muziekstuk? (voor welke instrumenten is dit stuk?)</p> <p>Deze vraag heeft qua soort vraag, wel iets weg van de vraag die in het havo examen ckv 2, 2001 tijdvak 1 gesteld werd.</p> <p>Bron havo examen ckv 2, 2001, tijdvak 1. Muziekfragment 2 is een gedeelte uit een nummer van de popgroep Enigma. Deze groep heeft in enkele nummers gregoriaanse muziek verwerkt. 2p 10 ■ Noem twee muzikale elementen die in muziekfragment 2 te horen zijn, maar die bij gregoriaanse muziek ontbreken.</p> <p>Maximumscore 2</p> <p>10 ■ twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> • (elektronische) instrumenten • het aanbrengen van een ritmische laag (beat) • harmonie / samenklank / gebruik van akkoorden / begeleiding • instrumentale solo • zuchtende vrouwenstem 	<p>Deze vraag is op zich niet moeilijk, ook het correctievoorschrift is duidelijk en compact geformuleerd. Het probleem zit hier vermoedelijk toch in het woord 'bezetting'. Het zou fijn zijn als woorden zoals 'bezetting' en 'toonvang' die in dit examen gehanteerd worden (waarschijnlijk in navolging van de oude ckv 2 schoolexamens) in de begrippenlijst van de syllabus worden opgenomen.</p>

8	KUNST ANALYSEREN <i>Differentiëren</i>	1	<p>In geluidsfragment 3 hoor je een deel uit Arvo Pärts compositie Tabula Rasa. Het gegeven van de 'tabula rasa' wordt in het stuk muzikaal uitgewerkt. Leg uit aan de hand van tekst 3 en geluidsfragment 3 uit hoe de symboliek van de 'tabula rasa' in de muziek wordt uitgewerkt.</p>	<p>maximumscore 1 Er zijn telkens stiltes en vanuit deze stiltes wordt het werk (vanuit een motief) weer ingezet, deze stiltes zijn op te vatten als een 'tabula rasa', een schone lei van waaruit telkens opnieuw begonnen wordt. <i>Opmerking</i> Alleen een scorepunt toekennen als de stilte in de muziek wordt genoemd én de symboliek daarvan wordt uitgelegd.</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Merkwaardig. In het vwo examen kunst algemeen van 2012 (eerste tijdvak) werd tijdens de bespreking in Utrecht, in aanwezigheid van de toenmalige voorzitter van het CvE voor kunst (een musicus) het door docenten aangereikte antwoord 'de pauze, de stilte' als een onjuist antwoord aangemerkt. Stilte als onderdeel van de muziek, zou dus eigenlijk ook opgenomen moeten worden in de begrippenlijst van de Syllabus?</p> <p>Bron 1: vwo examen kunst algemeen, 2012, tijdvak 1 geluidsfragment 2, tekst 3 In geluidsfragment 2 hoor je eerst het zevende en achtste couplet. Daarna verandert de tekst van perspectief in het negende en tiende couplet. 2p 7 Geef aan wat die verandering inhoudt. Geef daarna aan hoe deze verandering in de muziek tot uitdrukking is gebracht.</p> <p>7 maximumscore 2 De antwoorden moeten de volgende strekking hebben:</p> <ul style="list-style-type: none"> • In de eerste coupletten wordt de smart van Maria beschreven; het negende en tiende couplet staan in de 'ik-vorm': de tekst verandert in een smeekbede van de gelovige die met haar mee treurt 1 • In de muziek is een overgang tussen het achtste en negende couplet te horen: het ritme verandert even (van een tweedelige maatsoort in het achtste naar een driedelige maatsoort in het negende) en je hoort een soort troostend wiegen (daarna wordt teruggekeerd naar de tweedeligheid) 	<p>Ook hier weer moeilijke woorden voor havo leerlingen: symboliek van de 'tabula rasa'. Met een 1-punts vraag is het voor leerlingen (en docenten) niet vanzelfsprekend dat óók de symboliek uitgelegd moet worden (er wordt gevraagd om uit te leggen <u>hoe</u> de symboliek is uitgewerkt, niet <u>wat</u> de symboliek is).</p> <p>Het correctievoorschrift is hier erg eenduidig, terwijl de symboliek van de 'tabula rasa' ook wel op andere manieren geïnterpreteerd kan worden.</p> <p>Bron 2: http://www.good-music-guide.com/reviews/071_arvo_part.htm</p> <p><i>"I have discovered that it is enough when a single note is beautifully played. This one note, or a silent beat, or a moment of silence, comforts me. I work with very few elements - with one voice, two voices. I build with primitive materials - with the triad, with one specific tonality. The three notes of a triad are like bells and that is why I call it tintinnabulation"</i> - Arvo Pärt [...]</p> <p>The final work, which lends its name to the entire CD is <i>Tabula Rasa</i>, Latin for "clean slate". Whether the clean slate represents a spiritual awakening, or the dawn of Pärt's new compositional style, or any other meaning is open to debate.</p> <p><i>Tabula Rasa</i> has two movements.[...] The second movement <i>Silentium</i> is slower, more deliberate. The melody evolves slowly, aiming for resolution. But as it approaches its tonic end, it gets ever-slower, ever-quieter until the final note is left unplayed and just implied. Perfection is achieved by silence alone.</p> <p>This is the original mid 1980's recording of Arvo Pärt's most famous works. It was the first ever released in the West and it caused an immediate sensation. Perhaps the time was ripe for this sort of music. Maybe the West was hungry for spirituality in an ever-materialistic world. Or maybe it is just very good music.</p> <p>Bron 3: The Cambridge Companion to Arvo Pärt On the issue of religion, the notes to <i>Tabula rasa</i> trumped even the composer's own statements, since Pärt's statements on his religious convictions were few and far between. When pressed for an explanation, he pointed out his reliance on liturgical text, but more often he offered allegorical stories that shifted the interpretive responsibility to his commentators.</p> <p>Bron 4: https://articulatesilences.wordpress.com/2012/09/20/ The second movement, 'Silentium', is announced by prepared piano arpeggiation (9:37), and then again reveals a pattern – an orchestral motif over a descending scale. The solo violins continually circle from above, marked by piano chords. The music fades into a whisper (25:37).</p>

9	BEGRIJPEN Afleiden	1	<p>Het begrip 'tabula rasa' is ook te beschouwen als een verwijzing naar Pärt's eigen ontwikkeling als componist.</p> <p>Geef hiervoor een argument aan de hand van tekst 2 en 3.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>Het begrip 'tabula rasa' verwijst naar het nieuwe begin dat Pärt zelf heeft gemaakt in zijn muziek, op het moment dat hij het modernisme verruilde voor religieus geïnspireerd werk.</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Bron https://articulatesilences.wordpress.com/2012/09/20/tabula-rasa-arvo-part/ The intensity of woven melodic voices and the stylistic absorption of the late medieval and Russian Orthodoxy produces a cathartic, “cleansing” experience. But <i>Tabula Rasa</i>'s appeal also relied on something more prosaic. The sparse scalic and triadic figuration treads a fine line between modernist critique and banality. Its retrogressive aspects are buried under its “timeless” religiosity.</p>	<p>Het correctievoorschrift is hier vrij specifiek, maar leerlingen kunnen uit de teksten meer soorten voorbeelden hebben gehaald om aan te geven dat Pärt een nieuw begin maakte. Het is ook de vraag of dit werkelijk het enig juiste antwoord is op deze vraag.</p>
10	ANALYSEREN Attribueren.	2	<p>Het succes van Arvo Pärt gaat samen met een hernieuwde belangstelling voor het gregoriaans. Deze hernieuwde belangstelling wordt door sommigen verklaard vanuit een onvrede met het hedendaagse bestaan in de westerse wereld.</p> <p>Geef aan</p> <ul style="list-style-type: none"> - waaruit die onvrede bestaat en - hoe dat kan leiden tot een herwaardering van het gregoriaans. Benoem daarbij een aspect van het gregoriaans in je antwoord. 	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Het leven in de moderne maatschappij kan als negatief worden ervaren door zijn complexiteit en/of tijdsdruk/snelheid en/of materialisme/oppervlakkigheid 1 • een van de volgende: 1 <ul style="list-style-type: none"> – Als reactie daarop wordt een alternatief gezocht in het gregoriaans, omdat het eenvoudig is van structuur. – Als reactie daarop wordt een alternatief gezocht in het gregoriaans, omdat het de tijd overstijgt, doordat het al eeuwenlang bestaat. – Als reactie daarop wordt een alternatief gezocht in het gregoriaans, omdat het gericht is op geestelijke waarden / bezinning / rust.
Opmerkingen exp.centrum			<p>De hernieuwde belangstelling had wel gecontextualiseerd mogen worden voor leerlingen (plaats, tijd), het betreft hier een werk uit 1977. Dat betekent dus ook een hernieuwde belangstelling in de jaren 70 en dat is wel bijna 40 jaar geleden! De wereld is in de tussentijd nogal veranderd en ook het gregoriaans is niet meer zo sterk in de belangstelling, zoals het rond de jaren 80 (in de context van de 'new age' beweging was). Bovendien is hier niet aangegeven bij wie die belangstelling ontstond en dat doet wel terzake om de antwoorden te vinden die beoogd zijn in het correctievoorschrift.</p> <p>Bron 1 https://articulatesilences.wordpress.com/2012/09/20/tabula-rasa-arvo-part/ <i>Tabula Rasa</i> represents a fully fledged style. The piece's orchestration is reminiscent of the Russian composer Alfred Schnittke – 2 violins, prepared piano and strings – and was dedicated to the Latvian violinist Gidon Kremer. The intensity of woven melodic voices and the stylistic absorption of the late medieval and Russian Orthodoxy produces a cathartic, “cleansing” experience. But <i>Tabula Rasa</i>'s appeal also relied on something more prosaic. The sparse scalic and triadic figuration treads a fine line between modernist critique and banality. Its retrogressive aspects are buried under its “timeless” religiosity.</p> <p>This brand of spiritual music provided a minimalist oasis for the technological over-load of the 80s economic boom, as well as a triumphalist “healing” for the violence of 20th century music's history of conflict. And yet we should not forget that the same musical language had its roots back in Estonia as a defiant gesture. <i>Tabula Rasa</i> exists in two states – its stylistic birth under the Soviet regime, and its aesthetic appeal under the West's late capitalist culture.</p> <p>Bron http://www.good-music-guide.com/reviews/071_arvo_part.htm This is the original mid 1980's recording of Arvo Pärt's most famous works. It was the first ever released in the West and it caused an immediate sensation. Perhaps the time was ripe for this sort of music. Maybe the West was hungry for spirituality in an ever-materialistic world. Or maybe it is just very good music</p>	<p>'Het hedendaagse bestaan in de westerse wereld' kan door leerlingen veel breder geïnterpreteerd worden dan het correctievoorschrift hier voor schrijft. Ook antwoorden gericht op bijvoorbeeld oorlogsdreiging, financiële crisis (werkeloosheid) of andere bronnen van onrust en zorg zijn eigenlijk legitiem en kunnen onder 'complexiteit' beschouwd worden. Indien er een context aangegeven was (tijdsperiode) waaraan 'hedendaags' verbonden had moeten worden dan was het eerste antwoord in het correctievoorschrift voldoende, nu is het niet 'fair' naar leerlingen om het zo beperkt op te vatten.</p> <p>Bron 2 http://www.good-music-guide.com/reviews/071_arvo_part.htm</p> <p>The final work, which lends its name to the entire CD is <i>Tabula Rasa</i>, Latin for “clean slate”. Whether the clean slate represents a spiritual awakening, or the dawn of Pärt's new compositional style, or any other meaning is open to debate.</p> <p>[...]</p> <p>This is the original mid 1980's recording of Arvo Pärt's most famous works. It was the first ever released in the West and it caused an immediate sensation. Perhaps the time was ripe for this sort of music. Maybe the West was hungry for spirituality in an ever-materialistic world. Or maybe it is just very good music.</p> <p>Bron: The Cambridge Companion to Arvo Pärt On the issue of religion, the notes to <i>Tabula rasa</i> trumped even the composer's own statements, since Pärt's statements on his religious convictions were few and far between. When pressed for an explanation, he pointed out his reliance on liturgical text, but more often he offered allegorical stories that shifted the interpretive responsibility to his commentators.</p>

Blok 2: Dit blok gaat over films uit de Duitse filmindustrie rond 1920.			
Vr.	Niveau	pt	
11	KUNST ANALYSEREN Attribueren	2	<p>In 1919 ging in München de stomme film Nerven (Nervositeit) in première. De film wordt beschouwd als een vroeg voorbeeld van de Duitse expressionistische film. In tekst 1 worden enkele achtergronden van de film beschreven en in filmfragment 1 is een deel van de proloog te zien.</p> <p>In de proloog van Nerven worden beelden van een stervende soldaat afgewisseld met beelden van de moeder van deze soldaat. Zij heeft visioenen van de doodspijnen van haar zoon die sterft aan het front. Het idee van een visioen wordt onder meer gecreëerd door de afwisselend gemonteerde beelden. Ook ontstaat het idee van een visioen doordat de vrouw haar blik in de verte richt en reageert op gebeurtenissen die plaatsvinden buiten haar directe omgeving.</p> <p>Beschrijf nog twee aspecten van het fragment waardoor het idee van een visioen wordt gecreëerd. Laat de schermtekst buiten beschouwing.</p>
Opmerkingen exp.centrum		<p>Deze vraag is op zich wel een leuke analysevraag - waarbij leerlingen juist heel nauwkeurig moeten kijken hoe je als filmmaker een visioen kunt verbeelden in film (dat als basis de realiteit heeft en dus vraagt van filmmakers om creatief met de filmische en theatrale vormgeving om te gaan).</p> <p>Toch is de formulering van de vraag niet goed aansluitend bij de wijze waarop leerlingen nu leren - conform de begrippenlijst in de syllabus. Het was hier duidelijker geweest als aangegeven was dat leerlingen bijvoorbeeld filmische middelen of theatrale middelen of geluid hadden moeten beschrijven, in plaats van het algemenere 'aspecten'.</p> <p>Bron: Syllabus. Volgens de syllabus vallen onder Filmvormgeving: hoe wordt de film vormgegeven door middel van: a) filmtechnische vormgeving: vormgeving door middel van filmeigen technieken, camera en montage b) spel en c) theatervormgeving.</p>	<p>In de vraag wordt dus niet specifiek genoeg beschreven dat de muziek in/onder het fragment <i>niet</i> genoemd zou mogen worden (ook al betreft het hier later toegevoegde muziek omdat het een stomme film was, maar dat wordt pas in vraag 3 benoemd), dus kunnen leerlingen op het idee komen om de muziek ook noemen. <i>Echter</i>: de vraag gaat over het benoemen van de manier waarop een visioen gecreëerd wordt en dat lijkt in de muziek niet goed te horen te zijn: ogenschijnlijk loopt de muziek gewoon door van het beeld van de moeder naar het visioen. Dus het lijkt ons zo dat muziek hier geen correct antwoord op kan leveren.</p> <p>Muziek is wel onderdeel van theatervormgeving, net zoals de mise-en-scène. (zie www.examenblad.nl de begrippenlijst in de syllabus). Mits leerlingen daarbij maar echt nauwkeurig beschrijven hoe de middelen een visioen creëren.</p> <p>In het correctievoorschrift wordt in algemene zin geschreven over 'de beelden' maar het zou beter zijn om hier over filmbeelden ofwel voorstelling te schrijven, dat is duidelijker.</p>
12	KUNST ANALYSEREN Differentiëren	3	<p>In Nerven is sprake van een fysieke speelstijl. Dit past bij de stomme film.</p> <p>Geef aan waarom deze speelstijl past bij de stomme film. Geef vervolgens twee voorbeelden van deze speelstijl aan de hand van het fragment.</p>
Opmerkingen exp.centrum		<p>Deze vraag is niet moeilijk en ook heel duidelijk geformuleerd. Als leerlingen weten wat het begrip 'speelstijl' is zou dit geen problemen op moeten leveren. Dat valt binnen de examenstof, zie Syllabus, p. 18 speelstijl</p> <p>Onder speelstijl verstaat men een wijze van spelen, die over het algemeen kenmerkend is voor een bepaald theatergenre zoals melodrama (soap), realisme, absurdisme, slapstick of episch theater. De speelstijl kan ook gekoppeld zijn aan het regieconcept van de regisseur.</p>	<p>maximumscore 3</p> <ul style="list-style-type: none"> In een stomme film kunnen acteurs hun stem(geluid) niet gebruiken, alle expressie moet daarom via het lichaam getoond worden 1 twee van de volgende: 2 – De actrice speelt de wanhoop met haar hele lichaam / de actrice zakt uiteindelijk in elkaar. – De acteur maakt de pijn zichtbaar door met klauwende handen naar zijn borst / buik / keel te grijpen. – De actrice speelt de wanhoop door haar armen op te heffen. – De acteurs spelen de emoties met wijd opengesperde ogen / de acteur vertolkt de pijn met wijd opengesperde mond (alsof hij schreeuwt). <p><i>Opmerking</i> <i>Als de kandidaat slechts een juist voorbeeld geeft, 1 scorepunt toekennen.</i></p> <p>Deze vraag is op een goed niveau voor havo leerlingen.</p>

13	KUNST ANALYSEREN <i>Differentiëren</i>	2	<p>In filmfragment 2 is te zien hoe Johannes een volksmassa toespreekt. In een volgende scène is Roloff te zien in een stoel bij een raam.</p> <p>In Nerven worden de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Duitse samenleving geschetst aan de hand van de lotgevallen van verschillende mensen. ZO wordt het feit dat veel mensen rouwden om de doden zichtbaar in het fragment waar Johannes rondloopt en huilend knielt bij de gesneuvelden op het slagveld.</p> <p>Beschrijf nog twee gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Duitse samenleving aan de hand van filmfragment 2.</p>	<p>maximumscore 2 twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Een van de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog was dat veel mensen psychisch waren beschadigd door de gruwelijkheden van de oorlog. Dat is te zien aan de 'herinneringen' van Johannes en Roloff in het fragment. - Er was na de Eerste Wereldoorlog sprake van grote verschillen tussen arm en rijk / sprake van politieke onrust in Duitsland. Deze onrust / de strijd voor een ander soort samenleving wordt zichtbaar gemaakt in de scène waarin Johannes de massa toespreekt. - Het Duitse volk kwam als grote verliezer uit de strijd van de Eerste Wereldoorlog. Dit beeld van een gekweld/arm/ontevreden/hongerig volk wordt zichtbaar gemaakt in de scène waarin Johannes de massa toespreekt. - Een van de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog was dat het land in materieel opzicht veel schade had geleden. Dit blijkt uit de puinhoop/materiële schade die zichtbaar is in de herinneringen van Roloff. <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Aan de vraagformulering kun je zien dat het accent echt ligt op de <i>historische</i> inzichten die de leerling heeft over de gevolgen van de Eerste Wereldoorlog voor de Duitse samenleving. Maar dat valt formeel buiten de leerstof. De vraag is of dit wel een relevante vraag is in de context van kunst algemeen, wanneer je naar de antwoorden kijkt, ligt het accent duidelijk op historische kennis, dat sluit niet goed aan bij de examenstof en daarom niet helemaal fair naar leerlingen en docenten vanwege de hoeveelheid leerstof en de beperkte lestijd.</p>	
14	KUNST ANALYSEREN <i>Attribueren</i>	2	<p>In 1920 ging de film Das Cabinet des Dr. Caligari van Robert Wiene in première. In tekst 2 lees je het verhaal van de film. In filmfragment 3 is te zien dat Francis en Alan de kermisattractie van Caligari bezoeken. Alan stelt hier aan Cesare de vraag hoe lang hij nog te leven heeft.</p> <p>Evenals Nerven wordt deze film gekenmerkt door een experimentele, kunstzinnige vormgeving. Van Das Cabinet des Dr. Caligari kan gezegd worden dat een gevoel van beklemming wordt gecreëerd. De theatrale vormgevingsaspecten licht en ruimte dragen hieraan bij.</p> <p>Geef voor zowel LICHT als voor RUIMTE aan hoe er een gevoel van beklemming wordt gecreëerd.</p>	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • licht (een van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> - De sterke licht-donkercontrasten zorgen voor een duistere sfeer. - De sterke licht-donkercontrasten zorgen voor onwerkelijke / beangstigende gezichtsuitdrukkingen en/of voor onnatuurlijk witte gezichten. - De onnatuurlijke schaduwen hebben een suggestieve, beangstigende werking en/of hebben een desoriënterend, beangstigend effect. • ruimte (een van de volgende): 1 <ul style="list-style-type: none"> - De ruimtesuggestie is beklemmend omdat het decor bestaat uit schuine wanden en hellende vloeren (waardoor je als kijker je oriëntatie kwijtraakt). - De ruimtesuggestie is beklemmend omdat er krappe ruimtes met scheve wanden / nauwe 'steegjes' zijn (het lijkt alsof de muren op je afkomen).
Opmerkingen exp.centrum			<p>De afbeeldingen bij deze vraag zijn niet nodig (en werken mogelijk zelfs afleidend – leerlingen moeten gaan kijken naar de theatrale vormgeving).</p>	<p>De vraag en het correctievoorschrift lijken niet goed op elkaar aan te sluiten. Er wordt gevraagd naar theatrale vormgevingsaspecten, het correctievoorschrift is opgesteld alsof het om beeldende middelen gaat.</p> <p>Theatrale middelen – licht; er wordt gebruik gemaakt van een spotlight (hoofd uitgelicht, de achtergrond donker) dit geeft een duistere sfeer of/ - De gezichten zijn van onderaf aangelicht: dat soort voor een beklemmende, spookachtige sfeer (van onderaf aangelicht: zoals je dat vroeger met een zaklamp onder je gezicht deed om je broertjes en zusjes te laten schrikken, dat effect dus)</p> <p>Theatrale middelen – ruimte; er staan veel mensen in een kleine ruimte / tent / plein dit geeft een claustrofobische sfeer/ De podiumruimte van het begin van dit fragment is een ondiepe ruimte, dat geeft een beklemmend gevoel.</p> <p>Theatrale middelen – ruimte; er is op een aantal momenten sprake van coulisse effect, je ziet als toeschouwer maar een klein gedeelte van de scène / speelvlak. Dit zorgt voor een</p>

				duistere (unheimische) sfeer (het gevoel van beklemming ontstaat omdat je niet weet wat er zich achter de schermen afspeelt). Theatrale middelen – licht & ruimte De ruimtes zijn erg klein én donker, er zitten veel donkere hoeken in de ruimtes: dat zorgt voor een beklemmend effect (je weet niet of je kunt ontsnappen en je weet niet welk gevaar er schuilt).
15	ANALYSEREN <i>Attribueren</i>	1	Das Cabinet des Dr. Caligari wordt door critici en filmhistorici op verschillende manieren geïnterpreteerd. Een van de interpretaties is dat in de film de Duitse overheid wordt aangeklaagd: Dr. Caligari zou symbool staan voor de Duitse overheid tijdens en vlak na de Eerste Wereldoorlog. Geef aan welke beschuldiging, in deze interpretatie, tegen de Duitse overheid van die tijd wordt geuit.	maximumscore 1 Een beschuldiging aan het adres van de Duitse overheid dat deze niet te vertrouwen is / dat deze haar macht/positie misbruikt. of Een beschuldiging aan het adres van de Duitse overheid dat deze (in de Eerste Wereldoorlog) onwetende/onschuldige/machteloze mensen (zoals Cesare) manipuleert / aanzet tot doden (waarbij onschuldigen geslachttofferd worden om eigen doelen te bereiken).
Opmerkingen exp.centrum			Deze vraag - je leest dat al aan de inleiding - is speculatief. Als onderdeel van een examen zou je daar toch voorzichtig mee moeten zijn. Hier was een standpuntbepalingsvraag misschien wel interessant geweest, zeker als er ook een visie van een andere criticus/filmcriticus tegenover gezet was. Dan had de leerling kunnen beoordelen welk van beide visies het meest aannemelijk was op basis van de beelden en verhaalstructuur.	Advies aan docenten: houd het correctievoorschrift aan zoals het nu is. Dan wordt duidelijk bij de examenmakers of/dat deze vraag - te complex is voor havo leerlingen - teveel het accent legt op historische kennis - te speculatief is
16	ANALYSEREN <i>Attribueren - organiseren</i>	1	Het scenario van Das Cabinet des Dr. Caligari is opgezet in de vorm van een raamvertelling: het grootste deel van de film is een flashback. Je zou kunnen stellen dat, door de opzet in de vorm van een raamvertelling, er géén sprake is van een aanklacht tegen de Duitse overheid. Leg uit waarom er door deze opzet geen sprake (meer) is van een aanklacht.	maximumscore 1 Door deze opzet wordt gesuggereerd dat het verhaal een waanbeeld van een psychiatrisch patiënt is en daardoor kan de aanklacht afgedaan worden als onzin. of Door deze opzet wordt het beeld van Caligari en daarmee ook het beeld van Duitse overheid 'rechtgezet', het gaat om een 'goede' arts.
Opmerkingen exp.centrum			Deze vraag is voor havo-leerlingen echt erg complex. Het concept van een raamvertelling maakt het voor leerlingen onnodig ingewikkelder.	Advies aan docenten: houd het correctievoorschrift aan zoals het nu is. Dan wordt duidelijk bij de examenmakers of/dat deze vraag echt te complex geformuleerd is.
Blok 3: Dit blok gaat over consumptiecultuur en kunst in de tweede helft van de twintigste eeuw.				
Vr.	Niveau	pt		
17	ONTHOUDEN <i>Herinneren</i>	2	In 1949 verscheen in het Amerikaanse tijdschrift Time Magazine een artikel over Raymond Loewy (1893 - 1986), een commercieel zeer succesvol industrieel ontwerper. Loewy stond op de voorpagina met producten die hij had vormgegeven (afbeelding 1). In de Verenigde Staten steeg sinds 1945 de verkoop van 'welvaartsproducten', zoals auto's, koelkasten en radio's. De stijgende verkoop van dergelijke producten had verschillende oorzaken. Noem twee van deze oorzaken.	maximumscore 2 twee van de volgende: - Er was sprake van economische groei / De Amerikaanse bevolking beschikte over meer geld / Er werd meer op krediet gekocht / Het gemiddelde inkomen steeg. - Er was sprake van meer vrije tijd (door de welvaart / door de inzet van tijdbesparende huishoudelijke apparatuur, waardoor de behoefte aan producten voor hobby/vermaak groeide). - De producten werden goedkoper (dankzij verbeterde productiemethoden en zodoende kon men meer producten kopen voor hetzelfde geld). - Het aanbod van producten werd gevarieerder (en dit vormde een stimulans voor de verkoop). - Er was sprake van een groeiende inzet van reclame (waardoor Amerikanen meer in contact kwamen met nieuwe producten / verleid werden tot aanschaf). - Na de (voor de Amerikanen) goede afloop van de Tweede Wereldoorlog heerste er een optimistische levenshouding en dat bevorderde de consumptie (op het gebied van gemak en vermaak). per juist antwoord 1
Opmerkingen exp.centrum			Deze vraag is een prima kennisreproductievraag. Goed te doen.	Dit is een goed en vrij volledig antwoordmodel: er worden twee oorzaken gevraagd, maar 6 antwoorden gegeven. Prima, graag vaker zo!

18	BEGRIJPEN Uitleggen	1	<p>Time Magazine stelde in 1949 in het artikel over Raymond Loewy dat het beroep van industrieel ontwerper steeds belangrijker werd. De vormgeving werd volgens Time een middel om de verkoop van producten te stimuleren, net als reclame.</p> <p>Leg uit hoe de vormgeving de verkoop kan stimuleren.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>De industriële vormgeving kan de verkoop stimuleren door (een van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – een product een aansprekende/mooie vormgeving te geven (kleuren / vormen / texturen /materialen) waardoor de aantrekkelijkheid van het product wordt vergroot. – een product een specifieke vormgeving te geven (die associaties oproept, zoals snel, elegant, retro, stevig of robuust), waardoor een 'imago' wordt gecreëerd / waardoor een product herkenbaar is.
Opmerkingen exp.centrum			<p>De vraag is zo gesteld dat leerlingen ingaan op de vormgeving van de afbeelding van de cover van Time, niet op industriële vormgeving in het algemeen. 'De vormgeving' is hier door de getoonde afbeelding en de inleiding dus verwarrend. Qua niveau is dit wel goed te doen voor leerlingen. Sluit mooi aan bij de examenstof. Maar nogmaals: de vraagformulering wekt verwarring in de hand.</p> <p>De vraag lijkt hiermee op een examenvraag VMBO-T beeldend (2014-2)</p> <p>Uit de zes werken koos het tijdschrift TIME het werk op afbeelding 9a voor de voorkant van een nummer met een artikel over Michael Jackson. Deze voorkant zie je op afbeelding 10.</p> <p>2p 28 Omdat TIME verwachtte dat dit nummer snel uitverkocht zou zijn, werd besloten om méér exemplaren te drukken dan normaal. Geef twee redenen waarom TIME dacht dat het nummer snel uitverkocht zou zijn.</p> <p>28 maximumscore 2</p> <p>Voorbeelden van juiste redenen zijn (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> – de verwachting dat een afbeelding van de beroemde Michael Jackson veel mensen (niet-abonnees) aanzet tot het kopen van dit nummer – de verwachting dat een zeefdruk van een beroemd kunstenaar/Warhol op de voorkant veel mensen (niet-abonnees) aanzet tot het kopen van dit nummer – de verwachting dat de inhoud van het artikel over de beroemde Michael Jackson nieuwsgierigheid oproept en veel mensen (niet-abonnees) aanzet tot het kopen van dit nummer <p>per juiste reden 1</p>	<p>Goed aan dit antwoord is de hoeveelheid "/" tekens, waardoor docenten kunnen zien dat er meerdere goede mogelijkheden zijn.</p> <p>Ook goed (= combinatie van aansprekende vormgeving en imago)</p> <ul style="list-style-type: none"> - een product een specifieke vormgeving te geven, waardoor een imago wordt gecreëerd: het product wordt dan een object dat een levensstijl en identiteit symboliseert waarmee je jezelf wilt/kunt identificeren en/of waarmee je kunt laten zien dat je modern/bij de tijd bent/de trends volgt (een vooruitstrevende uitstraling - zie volgende vraag - van een product kan statusverhogend werken). (zie de bron hiernaast) <p>Bron: officiële website van Raymond Loewy.</p> <p>http://www.raymondloewy.com/pdf/aheadofthecurve.pdf</p> <p>But he also had the mind of a businessman. "The most beautiful curve is arising sales graph," he once said. In his hands, industrial design, a cross between art and engineering, became a marketing tool as well. The French emigre, who began his New York career in advertising, knew that the consumer does not live by logic alone. Advertising, packaging and product design became the holy trinity of consumer seduction. It seems that a good part of his practice</p> <p>was more about image-making than product improvement. The image was modernity, and it became the symbol of the American aspiration and identity. We wanted to think of ourselves as a fast-moving, forward-looking, technologically current, efficient society. It didn't matter that no one needs an aerodynamic toaster - it's the thought that counts. No wonder companies wanting to capture customers hired Loewy to update their look.</p>
19	BEGRIJPEN Toelichten.	1	<p>Met de ondertitel He streamlines the salescurve (Hij stroomlijnt de verkoopgrafiek) verwees Time Magazine niet alleen naar Loewy's commerciële succes, maar ook naar de 'gestroomlijnde' vormgeving van zijn producten (Afbeelding 1 en 2). Deze vormgeving is te herkennen aan afgeronde hoeken en vloeiende lijnen.</p> <p>Hieronder volgen twee beweringen over het effect van deze stroomlijning.</p> <p>Geef voor elk van onderstaande beweringen aan of deze juist of onjuist is. Noteer op je antwoordblad het cijfer van de bewering (1, 2) gevolgd door 'juist' of 'onjuist' /</p> <ol style="list-style-type: none"> 1. Deze stroomlijning geeft de producten een vooruitstrevende uitstraling vanwege de associatie met vormgeving uit de vliegtuig- en treinindustrie. 2. Deze stroomlijning komt voort uit de gebruiksfunctie van de producten, de vormgeving is aangepast aan de functie ('form follows function'). 	<p>maximumscore 1</p> <p>1 juist 2 onjuist indien beide antwoorden juist 1 indien een of geen antwoord juist 0</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>In de inleiding had nog even toegevoegd moeten worden in de beschrijving, dat het om de specifieke producten op de afbeelding ging. Loewy heeft nl. wel ook vliegtuigen en auto's ontworpen, waarbij stroomlijning wel een rol speelde, maar in broodroosters etc. was dat natuurlijk niet nodig, zie bron 2 hiernaast.</p>	

	<p>Bron 1: Officiële Raymond Loewy website. Loewy designed the Greyhound Scenicruiser bus and a number of trains with your comfort in mind. http://www.raymondloewy.com/pdf/aheadofthecurve.pdf http://www.raymondloewy.com/pdf/planestrains.pdf</p> <p><i>Pennsylvania Railroad S1 6100 steam engine (1939) Raymond Loewy</i></p>	<p>Bron 2: Howard Risatti. (2009) A Theory of Craft: Function and Aesthetic Expression</p> <p>the impulse toward “functionalism” was so powerful that, as Panofsky noted, for things to look as if they functioned efficiently, say aerodynamically, often was of greater importance than whether or not they actually were efficient. Again we can look at the style known as Streamlining; it evolved to make functional objects <i>express</i> aerodynamic function. This was done by simply giving an aerodynamic look to functional and nonfunctional objects alike, even craft objects. In this way Streamlining became a semiotic sign, a visual style-symbol given to objects to have them express aerodynamicity without their necessarily being or needing to be aerodynamic. Immobile objects such as toasters and buildings were Streamlined to resist air pressure; some buildings in the 1930s were even Streamlined in the manner of ocean liners. Streamlining style transformed functionality into a sign in a language system, one that overruled actual functionality as a property inherent in an object’s ability to perform a physical function.⁸</p>		
20	<p>BEGRIJPEN Uitleggen</p>	1	<p>In tekst 1 worden enkele fragmenten samengevat uit Loewy's autobiografie. In deze autobiografie geeft hij zijn visie op het vak van ontwerper en verklaart hij zijn succes.</p> <p>Uit Loewy's visie blijkt dat een ontwerper nog andere belangrijke werkzaamheden heeft dan het vormgeven van producten.</p> <p>Noem nog een van de werkzaamheden van een ontwerper die belangrijk is volgens Loewy.</p>	<p>maximumscore 1 een van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Onderzoek verrichten naar welke producten de standaardnorm vormen / naar welke producten populair zijn. - Onderzoek verrichten naar de opvattingen van consumenten (om te bepalen waar de grens tussen acceptatie en afkeuring ligt).
Opmerkingen exp.centrum			<p>Leerlingen lezen de tekst goed en formuleren antwoorden als ‘weten wat de grenzen van het Maya stadium zijn / weten wat de consument wil kopen’. Taaltechnisch gezien is dit geen concrete werkzaamheid van een ontwerper maar een competentie / kwalificatie. Leerlingen moeten dit antwoord afleiden uit de bron en goed kunnen formuleren / Nederlands beheersen en kunnen abstraheren.</p>	
21	<p>TOEPASSEN Uitvoeren</p>	2	<p>De groeiende consumptiemaatschappij in de jaren vijftig was een inspiratiebron voor een nieuwe stroming in de beeldende kunst: de popart. In tekst 2 lees je over de popart-tentoonstelling 'The American Supermarket' die in 1964 plaatsvond in een galerie in New York. Op afbeelding 3 zie je een foto van de tentoonstelling.</p> <p>In de inrichting van de tentoonstelling 'The American Supermarket' wordt verwezen naar de consumptiemaatschappij.</p> <p>Noem aan de hand van afbeelding 3 twee verwijzingen naar de consumptiemaatschappij in de inrichting van de tentoonstelling.</p>	<p>maximumscore 2 twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de verkoop van grote aantallen (series) van hetzelfde product - de stapeling van objecten/producten zoals in een supermarkt - het aanprijzingsbordje in de vorm van een pijl - de opstelling op (en onder) een schap <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Prima vraag, prima antwoord. Goed te doen. Bron: havo examen ckv 2, 2006, tijdvak 2. (enigszins verwante vraag) In 1986 opende Haring op aanraden van Andy Warhol zijn eerste zogenaamde ‘Pop Shop’ in de trendy wijk Soho in New York, waar zich veel galeries bevinden. Hij verkocht daar</p>	<p>- De inrichting als een hal/supermarkt met producten aan weerszijden van een gang</p>

	<p>Keith Haring T-shirts, buttons, posters en andere producten met tekeningen van hemzelf. 2p 31 □ Geef twee redenen waarom Haring zijn werk op een dergelijke wijze aanbood.</p> <p>Maximumscore 2 31 □ twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> • De Pop Shop bood een laagdrempelige toegang tot het werk van Haring. • Door zijn werk in massaproductie te nemen, kon Haring zijn werk goedkoop aanbieden en daardoor de verkoop stimuleren. • Haring maakte gebruik van merchandising, waardoor hij zijn werk op velerlei artikelen te koop kon aanbieden. • Gebruiksartikelen zijn makkelijk cadeau te doen, waardoor de verspreiding van / bekendheid met het werk van Haring vergroot werd. <p>per juist antwoord 1</p>	 <p>(en er waren dus nog meer kenmerken als er voor een andere foto gekozen zou zijn: hier een foto met daarop duidelijk te zien dat er neon-reclame aan het plafond hangt en bordjes met aanduidingen van product-gangen)</p>
<p>22 TOEPASSEN Uitvoeren</p>	<p>2</p> <p>Warhol verwijst met zijn Campbell's soepblikken naar de consumptiemaatschappij, maar ook naar de wereld van kunst. Noem twee manieren waarop hij hier verwijst naar de wereld van de kunst.</p>	<p>maximumscore 2 twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - het signeren van het object / de handtekening op het object - de relatief hoge prijs - het tentoonstellen in een galerie <p>per juist antwoord 1</p>
<p>Opmerkingen exp.centrum</p> <p>Hoewel dit een leuke vraag is, is er een onjuist antwoord opgenomen in het correctievoorschrift. Dat betreft antwoord 2: dat zou moeten zijn - het is een relatief hoge prijs voor een gewoon soepblik in die tijd maar een relatief lage prijs voor een gesigneerd werd van Andy Warhol. Hier lijkt regel 7 van toepassing te zijn van de regels voor correctie. Vanuit het expertisecentrum kunsttheorie zal een schrijven naar het CvE gaan hierover. Houd u het correctievoorschrift aub echt aan, dan kan in de normering rekening gehouden worden met een eventuele aanpassing.</p>	<p>De informatie met betrekking tot de prijs interpreteren leerlingen op verschillende manieren.</p> <p>Bron: Afbeelding 1 (in het examen gebruikt) http://www.feastingonart.com/2009/05/warhols-tomato-soup-cake.html Toegelicht is dit " His first major exhibition consisted of his <i>Campbell's Soup Can Series</i> that he silkscreened onto canvas with lettering then hand painted. After the opening of the show a bit of a scandal erupted because his art only attempted to replicate a manufactured object but by expanding the preconceived notions of subject material, his depiction of the mundane helped to elevate him in art circles all over the country (2) - (de link gaat vervolgens naar de Wikipedia - MK)</p> <p>Afbeelding 2 (zwart wit) Christina Chang (2003). Beyond pop's image: the immateriality of everyday life. Bulletin. The university of Michigan Museums of Art and Archaeology. vol. 15. http://quod.lib.umich.edu/b/bulletinfront/0054307.0015.101/--beyond-pops-image-the-immateriality-of-everyday-life?rgn=main;view=fulltext What was at stake for the late-fifties artist, then, was the reclamation of perception from infinite deaths, or mortifications,[7] effected by the oversaturation of consciousness with reproduced images. If this onslaught of commercial imagery was what Pop artists were responding to and resisting, how might we read their use of that very same imagery nearly unaltered? Critic Barbara Rose, writing in 1963, said, "I find his images offensive; I am annoyed to have to see in a gallery what I'm forced to look at in the supermarket. I go to the gallery to get away from the supermarket, not to repeat the experience" (Rose 1997b [1963], cited in Buchloh 2001, 23). And indeed Warhol seemed bent on an accurate and up-to-date replication of the Campbell's-soup-can-on-supermarket-shelf experience: he cross-referenced his Campbell's Soup Cans (fig. 2) production with an actual Campbell's product list to mark off those he had already done (Buchloh 2001). I have already suggested how such an ostensibly literal appropriation might be read oppositionally. I should mention that this is not quite Alloway's neat inversion: exploitation of popular culture's image store to counter our</p>	<p>De vraag is op zich leuk, en relevant in relatie tot de examenstof maar er is te weinig contextuele informatie aangereikt voor antwoord 2. Bovendien klopt antwoord 2 formeel niet. Zie bron 2, 3 en 5.</p> <p>Leerlingen zouden daarvoor een brontekst aangereikt hebben moeten gekregen waarin</p> <ol style="list-style-type: none"> a) de prijs van een soepblik in die tijd aangegeven was b) de toegevoegde waarde die Andy Warhol aan het soepblik-als-kunst gegeven heeft en c) de gemiddelde prijs van een kunstwerk van Andy Warhol t.t.v. het signeren van het bewuste soepblik in hetzij: 1964 (dat geeft het examen aan als datum - de datum van de tentoonstelling 'The American Supermarket') of 1966 (dat geeft de website aan waarvan de afbeelding afkomstig lijkt te zijn) of 1975 (dat geeft het museum aan waar het werk in de collectie is opgenomen). - Zie bron 2, 3 en 5. <p>Als leerlingen begrijpen dat soep heel goedkoop is en kunst doorgaans duur, kunnen zij tot het tweede antwoord komen. Maar de vraag is of dat wel klopt: M.b.t. het tweede antwoord in het correctievoorschrift is het zelfs de vraag of het wel een correct antwoord is op de vraag, want het is beredeneerd vanuit de prijs van een gewoon soepblik (die zijn goedkoop) maar dat klopt niet volgens de inleiding van de vraag, want het gaat niet over een gewoon soepblik maar over een soepblik-als-kunst-want-gesigneerd-door-kunstenaar-Andy Warhol 'zijn Campbell's soepblikken', en dan is de prijs dus weer erg laag en dat lijkt ook te rijmen met de visie van Warhol die kunst juist als een consumptie-artikel wil neerzetten en zijn kunstwerken produceert (aan de lopende band a.h.w.) in zijn 'factory'.</p> <p>Bron 2: https://worldhistoryproject.org/1964/10/6/pop-art-exhibition-the-american-supermarket "Warhol's painting of a can of Campbell's soup cost \$1,500 while each autographed can sold for \$6" (bron: Wikipedia voor het Worldhistory project).</p>

	<p>exploitation by popular culture's image store, a satirical critique (Alloway 1975, 129). Pop art worked not only with the vernacular of popular culture but also with the vocabulary of modernist art history. As Benjamin Buchloh's (2001) brilliant reading of Warhol's paintings from 1956 to 1966 suggests, painted Pop's engagement with quotidian imagery was a result not only of its ready availability but also of a methodically considered negotiation of the terrain vague of art history left in the wake of Abstract Expressionism's passing.</p> <p>afbeelding 4</p> <p>Andy Warhol, gesigneerd soepblik van het merk Campbell's, 1964</p> <p>Fig 1 Afbeelding uit het examen. (gedateerd op 1964) Fig. 2 Andy Warhol, Campbell's Soup Can—Pepper Pot, 1975, mixed media. Gift of Professor Walter M. and Nesta R. Spink, University of Michigan Museum of Art, 1988/1.86.</p>	<p>Bron 3: Martin Gayford. Still life at the check-out. 2002. http://www.telegraph.co.uk/culture/3587307/Still-life-at-the-check-out.html Confusion was multiplied in the tinned goods department, where a stack of Campbell's soup cans was topped by a Warhol print of - Campbell's soup cans (Chicken with Rice, Beans with Bacon, as it happened). And, what's more, the perfectly standard soup-containing cans beneath had all been signed by Warhol, and thereby metamorphosed into works of art."Campbell's Soup Cans by Warhol" read the invitation to the private view, "3 for \$18, \$6.50 each". That was about 30 times more expensive than unsigned soup cans in rival supermarkets. On the other hand, for an "authentic" Warhol it was a real bargain at the time (and much more of one today).</p> <p>Bron 4: http://www.metmuseum.org/exhibitions/listings/2012/steins-collect/~media/Files/Exhibitions/WarholTimeline.pdf</p> <p>Bron 5: Art Experts - http://www.artexpertswebsite.com/pages/artists/warhol.php A pivotal event was the 1964 exhibit "The American Supermarket," which was a show held in Paul Bianchini's Upper East Side gallery. The show was presented as a typical small supermarket environment, except that everything in it-the produce, canned goods, meat and posters on the wall-were created by six prominent Pop Artists of the time. They included the controversial and like-minded Billy Apple, Mary Inman and Robert Watts. Warhol's painting of a Can of Campbell's Soup cost \$1,500, while each autographed can sold for \$6. The exhibit was one of the first mass events that directly confronted the general public with both Pop Art and the perennial question of what is art. (over deze bron 'Art Experts: Art Experts is a global network of experienced fine art professionals offering reasonably priced research and analysis. Since our establishment in 2002, we have delivered more than 45,000 preliminary opinions, illustrated authentication reports and appraisals. Many of our clients also receive a Certificate of Authenticity (COA), which can be used to insure a precious family heirloom, inspire confidence in a private buyer or lend credibility to your consignment with a major auction house or gallery.)</p>		
<p>23</p>	<p>BEGRIJPEN Afleiden</p>	<p>1</p>	<p>De tentoonstelling 'The American Supermarket' vond plaats in een periode waarin de New Yorkse kunstwereld al jarenlang werd gedomineerd door het abstract expressionisme. Op afbeelding 5 zie je een kunstwerk van Jackson Pollock dat gerekend wordt tot het abstract expressionisme.</p> <p>Andy Warhol schreef hier later over: "Popart-kunstenars maakten beelden die iedereen op Broadway Avenue in een fractie van een seconde kon herkennen - strips, picknicktafels, mannenbroeken, beroemdheden, douchegordijnen, koelkasten, colaflessen - alle geweldige moderniteiten die de Abstract Expressionisten hardnekkig probeerden niet op te merken."</p> <p>Geef aan welke kritiek Warhol had op het abstract expressionisme.</p>	<p>maximumscore 1 Warhols kritiek op het abstract expressionisme was dat het de aansluiting miste met de eigen tijd en/of aansluiting miste met het (grote) publiek (en daardoor elitair werd gevonden) en/of aansluiting miste met het alledaagse.</p>
<p>Opmerkingen exp.centrum</p>	<p>Formeel valt het 'abstract expressionisme' buiten de examenstof.</p>			

24	TOEPASSEN Implementeren	1	<p>De consumptiecultuur is ook onderwerp in de foto 99 cent van Andreas Gursky uit 1999. In tekst 3 staan enkele achtergronden van het werk van Gursky.</p> <p>Over Gursky wordt vaak gezegd dat hij tegenstrijdigheden verenigt in zijn foto's, zoals abstractie en realiteit. Zo wordt zijn werk vaak vergeleken met abstracte kunst. Zo'n vergelijking ligt niet voor de hand bij werk waarin herkenbare onderwerpen haarscherp in beeld worden gebracht.</p> <p>Hieronder staan vier verklaringen waarom de vergelijking met abstracte kunst van toepassing is op 99 cent. Geef aan welke verklaring de beste is.</p> <p>De vergelijking met abstracte kunst is van toepassing omdat:</p> <p>A de foto door de digitale bewerking geen reëel beeld van de werkelijkheid geeft</p> <p>B de foto een overwegend harmonieus geordend karakter heeft</p> <p>C aspecten als vorm, kleur en ritme een zelfstandige rol spelen</p> <p>D er geen enkel contact is tussen de mensen op de foto, waardoor de voorstelling weinig verhalend is.</p>	<p>C</p>
<p>Opmerkingen exp.centrum</p> <p>Als je de wetenschappelijke bronnen en de strekking ervan goed bestudeert, zou je antwoord A ook goed moeten rekenen.</p> <p>De vraag is dan: valt dit onder 3.3 (ook goed) of onder 7 (onjuistheid in het correctievoorschrift). Omdat het hier om een meerkeuzevraag gaat is dat lastig te bepalen.</p> <p>Het cito/CvE zou hier zelf een besluit over moeten nemen - erratum? - of rekening houden met de norm?</p>		<p>Bron 1: Vilém Flusser: 'Towards a Philosophy of Photography', 'European Photography', 1984 (p. 30). 'Early photographs were black/white, unmistakably attesting to their origins as being abstracted from some theory of optics. With the progress of another theory, chemistry, color photographs became feasible. It appears as if early photographs had extracted color from the world, and that subsequent photographs were able to re-introduce color to the world. In fact, however, color photographs are at least as theoretical as black/white photographs. For example, the 'green' of a photographed lawn is an image of the concept 'green' as it occurs in some theory of chemistry (say, additive as opposed to subtractive color). The camera (or the film fed into it) is programmed to translate the concept 'green' into an indirect and roundabout connection between the photographic 'green' and the green of the lawn 'out there', because the chemical concept of green is based on some image of the world 'out there'. There is, however, a very complex series of successive coding processes between the photographic 'green' and the green 'out there', a series which is more complex than the one linking the photographic grey of a black/white photograph with the green of the real lawn. The lawn photographed in color is a more abstract image than the lawn photographed in black/white. Color photographs are on a higher level of abstraction than black/white photographs. Black/white photographs are more concrete, and in this sense are 'truer' than color photographs. Or the other way around: the 'truer' the colors of a photograph become the more mendacious they become. They hide their origins as theory more effectively. What obtains for the colors of a photograph also obtains for every other element in the image. They are, without exception, transcoded concepts pretending to have impressed themselves automatically on surfaces, concepts pretending to come from the world 'out there'. It is precisely this pretence we must decipher if we are to discover the true meaning of photographs, that they are programmed concepts, or if we are to show that photographs are complexes of symbols which signify abstract concepts, that they are discourses which have been transcoded into symbolic situations.'</p> <p>Bron 2: Nelson Goodman: 'Languages of Art'; Hackett Publishing Company, inc, Indianapolis/Cambridge 1976, pp. 34, 35.</p> <p>'Seeing a picture as a picture precludes mistaking it for anything else. In looking at the most realistic picture, I seldom suppose that I can literally reach into the distance, slice the tomato or beat the drum. Rather, I recognize the images as signs that work instantly and unequivocally without being confused with what they denote.'</p>	<p>Tja, deze zeer filosofische en kunsttheoretische bronnen zijn ongetwijfeld bij geen enkele havo-leerling echt bekend, maar inhoudelijk - op basis van deze erkende bronnen - zou je antwoord A eigenlijk ook goed moeten keuren. Dit omdat:</p> <p>a) een fotobeeld op zichzelf al een abstractie is</p> <p>b) een foto vaak - vanwege de realistische representatie - beschouwd wordt als een beeld van de werkelijkheid maar het is in feite een symbool en in dat opzicht dus verwant aan de abstracte kunst. (Maar nogmaals, dit is een zeer kunstfilosofische argumentatie.)</p> <p>Bron 3: Zimmer, Robert. "Abstraction in art with implications for perception." <i>Philosophical Transactions of the Royal Society of London B: Biological Sciences</i> 358.1435 (2003): 1285-1291. A story is told about a meeting between Picasso and an American soldier stationed in France during the Second World War. The soldier took Picasso to task for not producing realistic pictures and, to illustrate the ideal from which Picasso has fallen so far short, he pulled out a photograph of his fiancée back home saying: 'This is what a picture should look like'. Picasso looked carefully at the photograph and said: 'Your girlfriend is rather small, isn't she?' (recounted in Solso 1996). This story reminds us that all artworks, all pictorial representations, are abstractions. Picasso makes the point about size, but similar points can be made about the soldier's fiancée's stillness, lack of a third dimension, and so on. However, as we will see, these abstractions do not detract from a picture's ability to represent reality, but are inextricable from the power of these representations. http://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC1693220/pdf/12903671.pdf</p> <p>Bron 4: Andrei Tarkovski: 'The Sealed Source' (Dutch transl. 'de Verzegelde Bron'), Historische Uitgeverij Groningen 1984; p. 173. (Andrei Tarkovski is een Russische regisseur, bekend van o.a. 'Stalker', 'Nostalghia'. en 'The Sacrifice'. 'A paradoxical experience' is caused in the perceiver of a photographic image. Let us compare this with painting. There always exists a certain distance between the painting and the perceiver, a conditioned distance that presupposes a certain respect for the depicted and that makes him realize that the painting is an - understandable or not understandable - image of reality. No one will think of identifying the painting with life itself, even though one can say there is a 'resemblance' between the representation and reality as such. Only with film (- and photography - M.K.) the perceiver never loses the feeling that everything that is seen on the screen (- photograph - M.K.), has really happened.'</p>	

25	KUNST ANALYSEREN <i>Organiseren</i>	2	<p>In Gursky's werk speelt digitale fotobewerking een grote rol. Gursky noemt deze werkwijze 'beeldverdichting'. Met deze bewerking benadrukt hij het karakter van het onderwerp dat hij fotografeert, zo ook in 99 cent.</p> <p>Beschrijf twee aspecten van het onderwerp die hier door de beeldverdichting worden benadrukt.</p>	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De massaliteit / de schaal / de grootte van de winkel wordt benadrukt door schappen en een spiegeling toe te voegen. - De eenvormigheid in de winkel / van de producten wordt benadrukt door een standaard scala aan kleuren toe te passen (waardoor de uniformiteit benadrukt wordt) / door het ritme. - De nadrukkelijke aanwezigheid / het 'schreeuwerige' uiterlijk van de producten wordt benadrukt door het palet van felle kleuren / door alle producten (onnatuurlijk) scherp in beeld te brengen. <p>per juist antwoord 1</p>	
Opmerkingen exp.centrum		<p>Deze vertaling van 'bild verdichtung' als 'beeldverdichting' is wel heel erg meerdudig: Bron: mijn woordenboek. Vertaling van het begrip 'verdichtung' die Verdichtung het sprookje ; de leugen ; de fictie (v) ; de fabel ; de condensatie (v) ; het verzinsel ; de verdichting (v) ; het bedenksel ; het verdichtsel samenvoeging.</p> <p>Bron 2: http://www.goethe.de/ins/gb/lp/prj/mtg/men/kun/and/de2181672.htm Zeitmetaphern, Bildverdichtungen</p> <p>Die Bilder lassen sich als ästhetische Kompositionen rezipieren und als soziologische Studien. Gurskys Bilder sind nie nur schön, vor allem sind sie intelligent. Sie sind Zeitmetaphern. Verblüffend an Gurskys riesigen Abzügen, die den Begriff der Vergrößerung absolut auf den Punkt bringen, ist, dass sie den Betrachter immer wieder wie mit einer Art Sogwirkung anziehen. Man will sehen, was alles zu sehen ist. Das erzählerische Detail ist in den Strukturen versteckt. Übersicht des Ganzen und Präzision im Detail sind entscheidend für Gurskys Stil.</p> <p>Seine Fotografie ist nicht dokumentarisch, obwohl sie mit der Wirklichkeit arbeitet, von ihr lebt und sie verdichtet. Sie ist aber auch nicht subjektiv, wie wir es aus der Fotogeschichte kennen. Er konstruiert Bilder, die Fiktionen auf der Basis von Fakten sind. Trotzdem ist es gerade in den Bildern der 90er Jahre, in denen Gursky zunehmend mit digitalen Nachbearbeitungen seiner Aufnahmen arbeitet, so, dass sie den Betrachter verunsichern. Er spürt, dass es hier nicht mehr mit rechten Dingen zugeht, dass hier montiert wird, um durch die Montage die Bildwirkung zu steigern.</p> <p>Man versucht als Betrachter, dem Bild auf die Schliche zu kommen. Man will dem Bild ansehen, wie es entstanden sein könnte, wie es manipuliert wurde. Die Frage nach dem „Wie“ drängt sich bei vielen Bildern Gurskys auf. Klar ist nur, dass es künstliche Bilder sind, dass Gursky eine Grenze, die bislang Fotografie und Malerei trennte, aufzuheben beginnt. Fotografie tendiert bei ihm dazu, digitale Malerei zu werden. Dass er wiederholt die Arbeiten moderner Künstler fotografiert hat, ist hierbei nur ein Hinweis auf die Bildquellen, bei denen er Anleihen für seine Art der Fotografie sucht.</p> <p>En de Nederlandse vertaling (met een Duitse inslag) van de website: http://www.goethe.de/ins/gb/lp/prj/mtg/men/kun/and/nl2181672.htm Tijdmetaforen, beeldverdichting</p> <p>De beelden laten zich recipiëren als esthetische composities en als sociologische studies. Gursky's foto's zijn niet alleen mooi, maar vooral intelligent. Ze zijn tijdmetaforen. Het verbluffende aan Gursky's reusachtige prints, die het begrip van de begroting absoluut op het punt brengt, is, dat ze de waarnemer steeds weer aantrekken met een soort van zuigwerking. Men wil zien wat er allemaal te zien valt. Het verhalende detail is verstopt in de structuren.</p>		<p>- Als een leerling alleen heeft nagedacht over het effect van de digitale bewerking, dan kan hij/zij tot dit antwoord komen (want dat staat hier centraal).</p> <p>Maar is er in bovengenoemde antwoorden werkelijk sprake van 'verdichting'? Dat lijkt te betwijfelen. In de Nederlandse tekst hiernaast, wordt het vertaald als 'gecomprimeerd', dat lijkt misschien beter.</p> <p>In de Nederlandse vertaling van de bron hiernaast, wordt eveneens beschreven dat Gursky afbeeldingen maakt die fictie zijn op basis van feiten. Het is dus de vraag of Gursky met de bewerking het karakter van het onderwerp dat hij fotografeert benadrukt, of dat hij een eigen inhoud/betekenis uitdrukt.</p> <p>Een erg moeilijke vraag als je die echt goed wilt beantwoorden. Vermoedelijk hebben de meeste leerlingen hier de inleiding gebruikt om de vraag te beantwoorden, net zoals de examenmakers....(nl. beeldverdichting negeren).</p> <p>- Ook hier is taal een extra drempel voor leerlingen. 'Het onderwerp' wordt niet gegeven (gaat dat over 99 cents, de consumptiemaatschappij, de grote winkels?) en maakt dat leerlingen een aantal stappen moeten doorlopen:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Wat is het onderwerp - Hoe komt dit onderwerp terug in de foto - Hoe draagt beeldverdichting hier aan bij <p>Antwoord 1 en 2 staan bijna letterlijk in de bron waardoor de vraag weer niet zo moeilijk is, maar dan moet je - zoals hierboven aangegeven - wel het begrip beeldverdichting gewoon maar even buiten beschouwing laten.</p>	

			<p>Overzicht en precisie in detail zijn beslissend voor Gursky's stijl.</p> <p>Zijn fotografie is niet documentair, hoewel hij wel werkt met de werkelijkheid, van haar leeft en haar comprimeert. Zijn fotografie is echter ook niet subjectief, zoals we uit de fotogeschiedenis kennen. Hij maakt afbeeldingen die fictie zijn op basis van feiten. Toch is het juist in de afbeeldingen van de jaren '90, waarin Gursky toenemend met digitale nabewerking van zijn beelden aan de slag gaat, zo dat ze de waarnemer onzeker maken. Hij voelt dat het er hier niet rechtuit aan toe gaat, dat er iets verdachts aan de hand is, dat hier wordt gemonteerd, om door de montage de beelduitwerking te verhogen.</p> <p>Men probeert als waarnemer om het beeld op het spoor te komen. Men wil het beeld zien, zoals het zou kunnen ontstaan zijn, zoals het werd gemanipuleerd. De vraag naar het "hoe" dringt zich bij veel van Gursky's afbeeldingen op. Duidelijk is alleen, dat het artistieke beelden zijn, dat Gursky een grens, die tot nu de fotografie en schilderwerk scheidde, begint op te heffen. Fotografie neigt er bij hem naar om digitaal schilderwerk te worden. Dat hij de werken van moderne kunstenaars herhaald gefotografeerd heeft, is hiervoor enkel een aanwijzing naar de beeldbronnen, waar hij aanleuning voor zijn soort van fotografie zoekt.</p>	
26	BEGRIJPEN <i>Uitleggen</i>	1	<p>Op afbeelding 7 zie je het kunstwerk 'untitled'(I shop, therefore I am), van de Amerikaanse kunstenaar Barbara Kruger. De slogan 'I shop, therefore I am' (ik koop, dus ik besta) verwijst naar de uitspraak 'cogito ergo sum' (ik denk dus ik besta) van de zeventiende-eeuwse filosoof Descartes. In tekst 4 staan enkele achtergronden van het werk van Kruger.</p> <p>Uit 'untitled'(I shop, therefore I am) spreekt een kritische houding tegenover de consumptiecultuur.</p> <p>Geef aan hoe deze kritische houding spreekt uit de slogan: I shop, therefore I am.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>Kruger impliceert met deze tekst dat shoppen de essentie van het leven / onze identiteit is geworden en/of de plaats heeft ingenomen van het denken (over filosofische vraagstukken/levensvragen).</p>
Opmerkingen exp.centrum				
27	KUNST ANALYSEREN <i>Attribueren</i>	1	<p>Ook uit het beeld van het werk 'untitled'(I shop, therefore I am) spreekt een kritische houding tegenover de consumptiecultuur.</p> <p>Geef aan hoe deze kritische houding spreekt uit het beeld. Laat de slogan buiten beschouwing.</p>	<p>maximumscore 1</p> <p>een van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Het kaartje doet denken aan een pinpas/creditcard, wat gezien kan worden als symbool voor consumptiecultuur. - Er is een hand in beeld die een kaartje toont met een tekst waardoor het doet denken aan een visitekaartje. Dit versterkt het idee van 'shoppen als identiteit'. - De hand, 'het doen', heeft de plaats ingenomen van het hoofd, het denken.
Opmerkingen exp.centrum			<p>Hier is een verwarrend begrip gehanteerd nl. 'het beeld'. Dat is tweeledig en kan wijzen op zowel de voorstelling als de vormgeving. Beter was het geweest om deze twee begrippen dan ook te benoemen in de vraag. Als leerlingen in gaan op aspecten van de voorstelling - zoals het correctievoorschrift aangeeft - is dat goed; maar leerlingen kunnen ook aspecten van de beeldende vormgeving (compositie, licht, kleur etc) geven en als dat inhoudelijk juist is zouden punten toegekend moeten worden conform het correctievoorschrift, dit omdat de vraag open gesteld is.</p>	<p>Ook goed:</p> <ul style="list-style-type: none"> - de hand grijpt iets, wil iets hebben ofwel drukt hebzucht uit Het correctievoorschrift gaat alleen in op voorstellingselementen. De vraag vraagt echter naar 'het beeld'. Vormgeving hoort daar ook bij. - Kleurcontrast zwart / wit achtergrond met een (schreeuwerig / waarschuwend/activistisch) rood tekstvlak - Compositie: het rode vlak met de tekst staat centraal/bijna beeldvullend in beeld en is daardoor visueel (en inhoudelijk) dwingend
28	EVALUEREN <i>Checken.</i>	2	<p>Van 2003 tot 2007 werd Krugers werk, door de samenwerking met een reclamebureau, ingezet in de campagne bij de jaarlijkse uitverkoop van het Britse warenhuis Selfridges (afbeelding 8 en 9).</p> <p>Je kunt je afvragen of Krugers werk in deze situatie tot zijn recht komt.</p> <p>Geef een argument waarom Krugers werk hier WEL tot zijn recht komt.</p>	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • argument waarom het werk wel tot zijn recht komt (een van de volgende): 1 - Ze bereikt op deze manier de doelgroep waar ze haar kritiek op richt (namelijk de consument). - Kruger onderzoekt in haar werk vaker het schemergebied tussen kunst en reclame door het gebruik van locaties in de openbare ruimte, en dan is dit een passende gelegenheid.

			Geef vervolgens een argument waarom het werk hier NIET tot zijn recht komt.	<ul style="list-style-type: none"> - Het werk komt tot zijn recht omdat dankzij deze bijzondere actie de aandacht van de media wordt gevestigd op (de betekenis van) het werk van Kruger. • argument waarom het werk niet tot zijn recht komt (een van de volgende): 1 - Krugers werk levert op deze manier, doordat het ingezet wordt als reclame, een bijdrage aan de consumptiecultuur waar ze eigenlijk kritisch tegenover staat / het werk kan op deze manier functioneren als een positieve bevestiging van de consumerende mens. - De kans is groot dat Krugers werk in deze context niet als kunst herkend wordt en dus ook niet op de beoogde manier wordt geïnterpreteerd. (Er wordt niet stilgestaan bij de mogelijkheid van een diepere betekenis / boodschap. Het wordt als de zoveelste reclameboodschap gezien en daarom niet bewust geregistreerd.)
Opmerkingen exp.centrum				
Blok 4: Dit blok gaat over dans, subsidie en commercie bij de hedendaagse choreografe Nanine Linning.				
Vr.	Niveau	pt		
29	TOEPASSEN <i>Uitvoeren</i>	3	<p>Nanine Linning (1977) is een Nederlandse choreografe die in 2005 haar eigen gezelschap startte. In een interview in 2010 gaf Nanine Linning aan dat ze voor haar grote producties vooral afhankelijk is van overheidssubsidie.</p> <p>Vanaf 2010 ontwikkelde de Nederlandse overheid plannen om minder geld ter beschikking te stellen voor de subsidiering van cultuur. De cultuursector zag deze plannen als een grote bedreiging voor het cultureel aanbod in Nederland.</p> <p>Grote gezelschappen voor opera, theater en dans zijn vaak afhankelijk van subsidies, mede omdat de kosten voor hun producties hoog zijn. Deze kosten zijn onder andere zo hoog omdat er vaak een groot aantal mensen bij de productie is betrokken, zoals orkestleden, acteurs en/of zangers, dansers, decorontwerpers en technici.</p> <p>Geef nog drie redenen waarom de kosten voor dergelijke grote producties zo hoog zijn.</p>	<p>maximumscore 3</p> <p>drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Bij grote gezelschappen werken vaak topacteurs, -musici, -dansers, dat betekent vaak (relatief) hoge salariskosten. - Er is vaak sprake van hoge ontwikkelkosten (muziek, choreografie, decors en kostuums moeten worden bedacht of topproducties worden ingekocht voor een hoge prijs). - Er is vaak sprake van een lange ontwikkeltijd waarbij kosten worden gemaakt voor het instuderen en repeteren. - Er is sprake van hoge kosten voor fysieke zaken, zoals: zaalhuur / oefenruimtes (schouwburg / theater), vervoer, apparatuur et cetera. - Grote organisaties hebben vaak veel overheadkosten. <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>In de inleiding wordt aangegeven dat de kosten hoog zijn vanwege het aantal mensen dat betrokken is - leerlingen moeten <u>nog</u> drie redenen geven.</p> <p>In reacties van docenten was te lezen dat niet alle docenten het correctievoorschrift goed gelezen hadden. De <u>andere</u> redenen - naast het aantal - die hier nu genoemd worden zijn:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Top-acteurs etc. ontvangen hoge salarissen - Hoge ontwikkelkosten - Lange ontwikkeltijd - Hoge kosten voor zaalhuur etc. 	<p>Ook goed:</p> <ul style="list-style-type: none"> - 'reclame kosten' (als een apart en goed antwoord): Marketing hoort ook bij ontwikkeling en zie de reclame van Nanine Linning, - (valt onder de kosten voor fysieke zaken) Omdat het om grote aantallen mensen gaat, zijn er hoge kosten voor catering. - (valt onder overheadkosten) Er zijn kosten voor verzekeringen - vanwege de hoeveelheid betrokken personeel en/of dure decorstukken
30	ONTHOUDEN <i>Herinneren</i>	2	<p>Vanwege de dalende overheidssubsidies werden andere bronnen van financiering belangrijker voor de grotere gezelschappen.</p> <p>Geef, naast subsidie, nog twee bronnen van financiering voor grote gezelschappen.</p>	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - kaartverkoop - sponsoring of crowdfunding (schenking van geld door bedrijven en particulieren in ruil voor bijvoorbeeld naamsvermelding) - inkomsten in de vorm van giften (bijdrage aan bijvoorbeeld 'de stichting vrienden van ...' / bijdrage vanuit opbrengsten van een loterij) of legaten - opbrengsten van commerciële (neven)activiteiten <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum				Crowdfunding en sponsoring zijn wel twee verschillende bronnen - dus zijn apart goed.

31	KUNST ANALYSEREN <i>Differentiëren</i>	3	<p>In 2013 maakte Nanine Linning de voorstelling Zero. In filmfragment 1 zie je een scène uit het eerste deel van deze voorstelling.</p> <p>Op de website van Linning staat dat het verhaal van de voorstelling gebaseerd is op het idee van de laatste uren op aarde, waarbij de zwaartekracht langzaam verdwijnt. In het eerste deel van de voorstelling speelt de zwaartekracht wél een belangrijke rol.</p> <p>Beschrijf drie bewegingen waarin deze rol van de zwaartekracht hier vorm krijgt.</p>	<p>maximumscore 3 drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De dansers (onder wie de solist) staan stevig op de grond en buigen diep voorover / achterover. - herhaalde losmakende/losrukkende beweging/naar boven gerichte beweging van de solist, waarbij voeten op de grond blijven (alsof hij los van de grond probeert te komen, maar wat niet lukt) - ronddraaiende beweging van de solist waarbij een voet aan de grond blijft - (na het springen) de door de knieën gezakte houding met horizontaal bovenlichaam - vertraagde beweging van achtergronddansers, alsof er sprake is van sterke (tegenwerkende / vertragende) kracht <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Deze overigens prima kunstanalysevraag, is qua formulering gericht op de verbeelding van de zwaartekracht, maar het antwoord gaat uit van de manier waarop de dansers die zwaartekracht in hun dansbewegingen uitdrukken. Qua formulering zou deze vraag beter passen bij het correctievoorschrift: Beschrijf drie dansbewegingen waarmee de dansers het idee van zwaartekracht verbeelden in de dans.</p>	<p>Bron: https://www.youtube.com/watch?v=ck37DjflFS8 In deze film op youtube, is uitleg over de productie 'Zero' te horen, dat helpt correctoren mogelijk met het goed kunnen corrigeren van aanvullende - correcte - antwoorden van leerlingen, conform 3.3.</p>
32	TOEPASSEN <i>Implementeren</i>	3	<p>In filmfragment 2 zie je scènes uit het eerste, het middelste en het laatste deel van Zero. In verschillende recensies wordt de voorstelling in verband gebracht met de Apocalyps. De Apocalyps is een verhaal uit de Bijbel waarin het einde van de wereld en het Laatste Oordeel worden beschreven. Dit thema is vaak uitgebeeld in de christelijke kunst.</p> <p>In Zero zijn verwijzingen naar de beeldtaal van de christelijke kunst te herkennen.</p> <p>Beschrijf drie van deze verwijzingen.</p>	<p>maximumscore 3 drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De zwarte / gehoorde wezens kunnen gezien worden als duivels (zoals deze verbeeld worden in de christelijke kunst). - De gevleugelde wezens kunnen gezien worden als engelen. - De 'naakte' dansers kunnen gezien worden als de tot de hel veroordeelden / de verdoemden (zoals verbeeld in het laatste oordeel in de christelijke kunst). - De 'naakte' dansers kunnen gezien worden als de doden die opstaan uit hun graven (zoals verbeeld in het laatste oordeel in de christelijke kunst). - De 'naakte' dansers kunnen gezien worden als de mens in een paradijselijke staat (zoals verbeeld in de christelijke kunst). <p>per juist antwoord 1</p>
Opmerkingen exp.centrum			<p>Bron http://www.theaterkrant.nl/recensie/zero/dance-company-nanine-lingningtheater-heidelberg/</p> <p>In het tweede deel zien we alle tien de dansers samenkomen in strakke zwarte danspakken waarbij de armen bedekt zijn met scherfvormige kunststof 'veren'. Zagen we eerst een aardse insectachtige creatie, deze vogelachtigen lijken weg te willen fladderen. Dit is helaas onmogelijk omdat ze aan lange elastieken vastzitten; het blijft bij een beetje springen. In het volgende deel worden drie dansers wel omhooggetrokken waarna ze tegen de achterwand lijken te plakken. Onderwijl verandert de videoprojectie achter hen en beginnen zij loopbewegingen te maken. Na een 'bak herrie', de apocalyps blijkt een feit, is er in het finaledeel eindelijk ruimte voor liefde en tederheid. De zwarte kostuums zijn uit en in huidkleurig ondergoed koesteren de dansers elkaar. Zij komen tot beeldhouwde poses waarbij ze elegant op elkaar klimmen en vervolgens wegglijden. De dansers kunnen hier laten zien hoe hecht zij als groep zijn – er zijn geen solisten – en hoe goed zij getraind zijn. De muziek van Ralph Vaughan Williams voegt nog een weldadige verstillende toe; paradijselijk. - See more at: http://www.theaterkrant.nl/recensie/zero/dance-company-nanine-lingningtheater-heidelberg/#sthash.Jloak1kb.dpuf</p>	<p>Meer antwoorden lijken mogelijk op deze interpretatievraag:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Mits leerlingen maar verwijzen naar de beeldtaal van de christelijke kunst <p>Bijvoorbeeld:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Ze wijzen/reiken omhoog in de richting van de hemel - Het toneelbeeld is vrij duister/donker - dat lijkt op de hel; als er licht verschijnt lijkt dat het goddelijk licht.
33	KUNST ANALYSEREN <i>Attribueren</i>	2	<p>Bij de productie van Zero werkte Nanine Linning voor de kostuums samen met modeontwerpster Iris van Herpen. In de scène in filmfragment 1, is mede dankzij deze kostuums, sprake van een onheilspellende, dreigende sfeer.</p>	<p>maximumscore 2 De kostuums dragen bij aan de dreigende sfeer vanwege (twee van de volgende):</p> <ul style="list-style-type: none"> - de (gesloten) maskers die de gezichten bedekken en de dansers anoniem maken. - de 'hoorns' op de maskers, die van de dansers een soort duivels maken.

			<p>Beschrijf twee aspecten van de kostuums waardoor ze bijdragen aan de dreigende sfeer.</p>	<ul style="list-style-type: none"> - de kleur zwart, waardoor associaties met de dood ontstaan. - het gladde (spiegelende) materiaal, dat van de dansers een soort buitenaardse wezens maakt. <p>per juist antwoord 1</p>
	Opmerkingen exp.centrum		<p>Bron http://www.theaterkrant.nl/recensie/zero/dance-company-nanine-linningtheater-heidelberg/ De opening is indrukwekkend als twee danseressen en vier dansers in zwarte haute couture van modeontwerpster Iris van Herpen, waarbij delen van de rok op de glanzende schilden van een tor lijken, met enorme maskers vragend het publiek in kijken. De dansers lopen buigend door hun knieën, in plié, achteruit terwijl zij ons nauwlettend in de gaten houden. Er gaat iets gebeuren, iets heel ergs. De zwaartekracht verdwijnt namelijk, er hangen zwarte menspoppen in de lucht, en de dierlijke types op aarde zullen van de planeet vallen. Dit concept wordt in de rest van de voorstelling grondig uitgewerkt. - See more at: http://www.theaterkrant.nl/recensie/zero/dance-company-nanine-linningtheater-heidelberg/#sthash.Jloak1kb.dpuf</p> <p>Bron: Volkskrant 'En wauw, wat zien die organismen er betoverend buitenaards uit, dankzij kostuums van de getalenteerde modeontwerpster Iris van Herpen. In deze zesde succesvolle samenwerking zwepen beide dames elkaar nog verder op. De dansers dragen rubberen maskers tot ver over hun nek, een variant op reptielenhoofden annex motorhelmen.'</p>	<p>Meer antwoorden lijken mogelijk omdat het enerzijds gaat over aspecten van de kostuums maar anderzijds ook om de associaties van dreiging die deze oproepen. Mits leerlingen de verbinding tussen de aspecten van de kostuums en een goede beschrijving van de associaties geven, zijn meerdere antwoorden goed (dat kun je zien aan de associaties die ook bij de recensenten opgeroepen worden):</p> <ul style="list-style-type: none"> - de glanzende schilden lijken op die van grote insecten, zoals die van een tor - de zwarte kleur en de puntige vormen van de rok en hoofddeksels, doen denken aan dodelijke, stekende insecten (schorpioenen) - het glimmende materiaal van de kostuums, en de vorm van zowel de rok als hoofddeksels doen denken aan een pantser of schild waar je niet doorheen kunt dringen - het glimmende materiaal van de maskers en de vormen van de rok zien er glibberig en ongrijpbaar uit - alsof het wormen of slangen zijn (effect van een slangenkuil) - de vorm van de hoofddeksels doen denken aan reptielenhoofden in combinatie met motorhelmen - doordat het een groep is die dergelijke helmen draagt wordt het effect van een motorbende opgeroepen.
34	KUNST ANALYSEREN Attribueren	2	<p>De bewegingen van de dansers worden versterkt door deze kostuums. Beschrijf twee manieren waarop de kostuums de beweging versterken.</p>	<p>maximumscore 2 twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De bewegingen worden weidser / groter, omdat de kostuums (en de maskers) fungeren als verlengstuk van het lichaam. - De bewegingen worden voortgezet, omdat de kostuums door blijven bewegen / nog blijven na bewegen (de danser zet de beweging in, het materiaal neemt de beweging over). - De bewegingen vallen extra op door het gladde, glanzende materiaal, waardoor (snel bewegende) lichtreflecties ontstaan. <p>per juist antwoord 1</p>
	Opmerkingen exp.centrum		<p>Bron: Nanine Linning: "Ik verleg graag de grenzen van dans. Dat doen we over de hele wereld en nu op de catwalk van de Mercedes-Benz FashionWeek Amsterdam. Mijn jarenlange samenwerking met Iris van Herpen is zeer speciaal, we zoeken samen de grens op van wat het menselijk lichaam kan uitdrukken en kan transformeren met verschillende materialen. Beweging staat daarin voor ons centraal. Ik heb Iris' werk voor het eerst gezien op de catwalk van FashionWeek Amsterdam zes jaar geleden, en het is geweldig om onze samenwerking op diezelfde plek nu terug te kunnen brengen." (www.naninelinning.nl)</p>	<p>Leerlingen die de ontwerpen van Loewy hiervoor hebben gezien, zullen mogelijk antwoorden (ook goed):</p> <ul style="list-style-type: none"> - De bewegingen van de dansers zijn golvend en gestroomlijnd (dansers buigen steeds door hun knieën en richten zich dan weer op en buigen dan weer door hun knieën), deze gestroomlijnde vormgeving wordt door de gestroomlijnde vormgeving van de ronde helmen en beweeglijke flappen van de rok versterkt. - De onderdelen - zoals de hoofddeksels - zijn opgebouwd uit allemaal laagjes (zoals een gordeldier). Daardoor ontstaat flexibiliteit in de vormgeving, waardoor de soepelheid van bewegingen benadrukt wordt. - Als de dansers na een sprong op de grond terechtkomen, maken flappen van de rok, maken geluid. - Omdat de armen niet bedekt zijn, en lichter zijn dan de kostuums, wordt de beweging van de armen visueel benadrukt. <p>Bron: https://www.youtube.com/watch?v=p364VPTeixU In deze videofilm legt Iris van Herpen uit hoe zij werkt.</p>
35	KUNST ANALYSEREN Attribueren	3	<p>De muziek in dit fragment draagt bij aan de onheilspellende sfeer. Beschrijf van drie aspecten van de muziek hoe die bijdragen aan deze onheilspellende sfeer.</p>	<p>maximumscore 3 drie van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De lage tonen zorgen voor een duistere klank/sfeer. - De dissonanten gespeeld door de violen roepen een gevoel van wanorde / onbehagen op. - De onregelmatige paukenslagen zorgen voor een grillig effect.

				<ul style="list-style-type: none"> - Het onverwacht inzetten van de violen zorgt voor een grillig effect. - Het (relatief) lage tempo roept spanning op / roept een verwachting van onheil op. - De herhaling van het motief zorgt voor de opbouw van spanning. - Het heeft een mineur karakter. <p>per juist antwoord 1</p>
			Opmerkingen exp.centrum	<p>Hier kunnen leerlingen mogelijk variëren op de gegeven antwoorden door aspecten te combineren:</p> <ul style="list-style-type: none"> - De hoge tonen van de violen klinken scherp en onaangenaam - De zware en onregelmatige paukenslagen zorgen voor een zwaar en donker geluid - De verschillen in dynamiek/volume - van zachter naar harder, zorgen voor een spannende sfeer - (geluid) De flappen maken geluid als de dansers op de grond neerkomen - dat klinkt dreigend en daardoor onheilspellend. - (combinatie van antwoorden) Zowel heel hoge als heel lage tonen samen, geeft een angstaanjagend geluid
36	TOEPASSEN <i>Uitvoeren</i>	2	<p>Nanine Linning voert als zelfstandig ondernemer commerciële opdrachten uit. In 2012 maakte ze de choreografie voor een commercial van de 'Drie Dwaze Dagen', de jaarlijkse uitverkoop van warenhuis De Bijenkorf.</p> <p>Geef twee redenen waarom het voor De Bijenkorf aantrekkelijk is om samen te werken met een bekende choreograaf.</p>	<p>maximumscore 2</p> <p>twee van de volgende:</p> <ul style="list-style-type: none"> - (uitstraling / status) Met een hoogwaardige / cultureel verantwoorde commercial kan De Bijenkorf het gevoel van luxe / klasse uitstralen dat past bij het imago dat De Bijenkorf wil creëren. - (gratis publiciteit) Zo'n samenwerking tussen bedrijfsleven en kunstenaar is redelijk uniek en kan (gratis) publiciteit in de media opleveren. - (onderscheiden) De Bijenkorf kan zich van concurrenten onderscheiden door een unieke / vernieuwende / bijzondere commercial te maken. <p>per juist antwoord 1</p>
			Opmerkingen exp.centrum	<i>Mooi voorbeeld, er hadden ook gerust nog kunstanalyse vragen over gesteld kunnen worden.</i>
37	ANALYSEREN <i>Organiseren</i>	2	<p>Linning zegt over de samenwerking met De Bijenkorf: "Dit inspirerende project waarin kunst en commercie samenkomen, geeft mij de kans om de kracht van dans aan miljoenen tv-kijkers te laten zien en was een feest voor mijn dansers, Clara (de regisseur) en mij om te mogen maken. Ik hoop dat deze opdracht de deur openet voor meer succesvolle samenwerkingen tussen het bedrijfsleven en de kunsten."</p> <p>Linning noemt positieve effecten van haar commerciële werk. Zulke commerciële opdrachten kunnen de artistieke reputatie van een kunstenaar schaden, maar ook verbeteren.</p> <p>Leg uit waarom commerciële opdrachten de artistieke reputatie zouden kunnen schaden.</p> <p>Leg vervolgens uit waarom de artistieke reputatie van een kunstenaar kan verbeteren door zo'n opdracht.</p>	<p>maximumscore 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • schaden van de artistieke reputatie (een van de volgende): 1 - Het publiek kan het idee krijgen dat de kunstenaar zo'n opdracht aanneemt voor het geld (en niet om inhoudelijke redenen). Dit kan het beeld van het publiek beïnvloeden over intenties/motieven van een kunstenaar voor zijn/haar autonome projecten. - De kunstenaar levert zeggenschap in, want de opdrachtgever bepaalt. Hierdoor kan het zijn dat de kunstenaar op artistiek vlak concessies moet doen (op het gebied van authenticiteit/originaliteit etc.). - Het beeld van het bedrijf waarvoor de kunstenaar de opdracht uitvoert gaat ook aan hem/haar kleven. Als het bedrijf in opspraak raakt, dan raakt dat ook de kunstenaar. • verbeteren van de artistieke reputatie: De reputatie kan verbeteren doordat de kunstenaar laat zien dat hij/zij, ook in een situatie die (om commerciële redenen) beperkingen kent, heel creatief / origineel kan zijn / ook in deze situatie een artistiek <p>inhoudelijk interessant werk kan afleveren 1</p>
			Opmerkingen exp.centrum	<p>Dit is in relatie tot de examenstof van de massacultuur een hele relevante vraag - zeker m.b.t. invalshoek 3, kunstenaar en opdrachtgever, politieke en economische macht.</p> <p>Ook goed (verbeteren artistieke reputatie)</p> <ul style="list-style-type: none"> - Meer mensen zien nu haar werk en kunnen de artistieke kwaliteit van dat werk in de reclame zien, ook al is dat in een reclame.

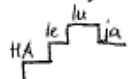
Op de volgende pagina's - instructie over muziek in de Middeleeuwen - M.T. van de Kamp & Th. Vossen.

Muziek in de Middeleeuwen:

Ontwikkelingen duren honderden jaren.

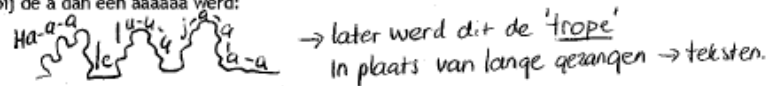
In de vroege middeleeuwen waren de kloosters de centra van de kunst. Monniken waren de hele dag aan het bidden en werken (ora et labora). In de kerk werd er gebeden maar ook gezongen.

Aanvankelijk was de muziek vrij eenvoudig: er werd **eenstemmig** (ook wel **monodisch** genoemd) gezongen: met z'n allen zongen ze dezelfde melodie op dezelfde toonhoogte. Deze gezangen waren vaak **syllabisch** dat wil zeggen dat er 1 noot op 1 lettergreep kwam.

De overige kenmerken waren: meestal gezongen door **mannenstemmen**, monniken; er was geen ritme in deze muziek (dat noemen we ook **vrije ritmiek**). De taal waarin gezongen werd, was **Latijn** en deze muziek was zonder begeleiding van instrumenten dat noemen we **acapella**. De muziek was op **kerktoonladders** gebaseerd. De omvang van de melodie is klein.

Later kreeg je ook **melismatische** gezangen. Daarin worden noten heel lang uitgerekt zoals in het halleluja, waarbij de a dan een aaaaaa werd:

Het lastige was, om deze gezangen te onthouden, want er was in de vroege middeleeuwen nog geen notenschrift. Dus je moest leren zingen door heel goed te leren luisteren naar voorbeelden, en dit dan na te zingen. Later kwamen er kleine tekens te staan boven de tekst, dat zijn de zogenaamde **neumen** daaraan konden de zangers zien hoe de toonhoogte verliep, het waren een soort geheugensteuntjes.

HALELUJA

Paus Gregorius wilde dat de gebeden-gezangen (de **gregoriaanse gezangen**) opgeschreven zouden worden, zodat alle gelovigen dezelfde psalmen (kerkelijke gezangen) zouden kunnen zingen.

Daarom ontwikkelde Guido van Arezzo een notenschrift. Eerst was dat 1 lijn, met vierkante noten, later kwamen er lijnen bij en ontwikkelde zich het **vierlijnige notenschrift met de vierkante noten**.

Daardoor kon een nieuwe muzikant opkomen: de componist. Deze componisten ontwikkelden **meerstemmige muziek**, dat noemen we ook wel **polyfone muziek** of **polyfonie**.

Voorbeelden van meerstemmige muziek:

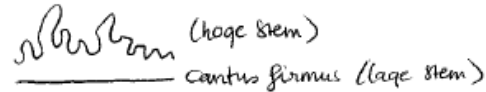
Het parallele organum

Het kwarten organum: beginnend en uitkomend bij 1 toon, maar verder parallel

Het vrije organum: een soort spiegelbeeld beweging, ook wel contrapunt genoemd.

Uit deze variaties ontwikkelt zich de meerstemmige muziek. Vaak is er dan een **basismelodie**: de **cantus firmus** (vaak lage, lange tonen), en daaromheen worden dan allerlei andere stemmen (meestal hogere stemmen) gevlochten. Deze Cantus Firmus is eigenlijk nog een restant van het gregoriaans.

Rond Léoninus in Parijs ontstaat een nieuwe vorm van deze meerstemmige muziek, daarbij wordt de cantus firmus meer in een ritme gezongen, met meer cadans. Dat wil zeggen dat de vrije ritmiek veranderde in muziek met een ritme of maat. *Cantus firmus*

Pérotinus bedacht nog ingewikkeldere gezangen, waarbij de cantus firmus nog steeds te horen was, maar daarvan werd het ritme vast, en daaromheen werden dan veel stemmen gevlochten.

In de ontwikkeling van de meerstemmigheid, zie je ook dat er langzamerhand muziekinstrumenten als begeleiding gebruikt worden. Dat zijn vaak typisch middeleeuwse muziekinstrumenten.

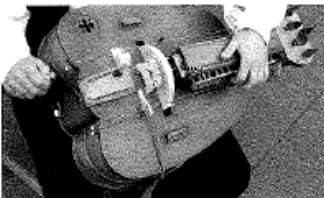
Middeleeuwse instrumenten:

De Vedeel, dat is een soort voorloper van de viool

Doedelzak: Er zijn zeer veel verschillende zoals bijvoorbeeld het 'lage landen' type met 2 bourdons (lange pijpen die een constante toon voortbrengen) en over de schouders gedragen.

Draailier: Een soort 'mechanische viool'. De snaar wordt 'aangestroken' door een rad. Qua bouw een zeer complex instrument.

DENKVAARDIGHEDEN van eenvoudig naar complex

(herziene taxonomie van de leerdoelen van Bloom)

NIVEAU	WAT & HOE?	Synoniemen
1: ONTHOUDEN Het materiaal op dezelfde manier kunnen onthouden zoals het gepresenteerd is.	Herkennen: kennis uit het lange-termijn geheugen vinden, die verbonden kan worden aan het gepresenteerde materiaal	Identificeren
	Herinneren: het terughalen van relevante kennis uit het lange-termijn geheugen	Terughalen van eerder verworven kennis
2: BEGRIJPEN Betekenis kunnen construeren via verbale, geschreven en grafische communicatie van instructie-inhouden, zoals dat tijdens lessen, in boeken en via computers en monitors gepresenteerd is. Verbanden leggen tussen voorkennis en nieuwe kennis.	Interpreteren: in staat zijn informatie uit een type bron naar een ander type bron te converteren.	verhelderen, parafraseren, representeren, vertalen
	Toelichten: een specifiek voorbeeld van een algemeen concept of principe kunnen vinden.	illustreeren, concretiseren
	Classificeren: vast kunnen stellen dat iets (een bepaald gegeven of object) tot een bepaalde categorie behoort (of tot een bepaald concept of principe)	categoriseren, samenvoegen
	Samenvatten: Een korte verklaring kunnen geven die de gepresenteerde informatie representeert of de kern van een algemeen thema weer kunnen geven.	abstraheren, samenvoegen
	Afleiden: uit gepresenteerde informatie een logische conclusie kunnen trekken	concluderen, extrapoleren, invoegen, voorspellen
	Vergelijken: het kunnen vaststellen van overeenkomsten en verschillen tussen twee of meer objecten, gebeurtenissen, ideeën, problemen of situaties.	onderscheiden, in kaart brengen, relateren
	Uitleggen: een mentaal oorzaak-en-gevolg model van een systeem of serie kunnen construeren en gebruiken.	modellen construeren
3: TOEPASSEN Manieren van uitvoeren van oefeningen of van problemen oplossen, is verwant aan procedurele kennis.	Uitvoeren een procedure op een bekende taak kunnen toepassen.	
	Implementeren: een of meer procedures op een onbekende, nieuwe taak kunnen toepassen.	gebruiken
4: ANALYSEREN Materiaal in onderdelen op kunnen splitsen en kunnen bestuderen hoe onderdelen aan elkaar en aan het geheel gerelateerd zijn.	Differentiëren: onderscheid kunnen maken in gepresenteerd materiaal, tussen ter zake doende en niet ter zake doende aspecten of tussen belangrijke en onbelangrijke aspecten.	verschillen zien, onderscheiden, focussen, selecteren
	Organiseren: vast kunnen stellen hoe elementen samenhangen of binnen een geheel functioneren.	verbanden zien, integreren, hoofdlijnen zien, ontleden, structureren
	Attribueren: een onderliggend standpunt, mening, waarde of intentie in gepresenteerd materiaal vast kunnen stellen.	deconstrueren
5: EVALUEREN Het kunnen geven van een oordeel gebaseerd op criteria en standaarden. De criteria die hierbij vaak gebruikt worden zijn kwaliteit, effectiviteit, efficiëntie en consistentie.	Checken: inconsistenties of fouten in een proces of product kunnen herkennen, vast kunnen stellen of een proces of product intern consistent is of de effectiviteit van een procedure wanneer deze geïmplementeerd wordt kunnen bepalen.	coördineren, ontdekken, monitoren, testen
	Bekritisieren: Inconsistenties tussen een product of uitvoering en bepaalde externe criteria vast kunnen stellen, kunnen bepalen of een product extern consistent is, of beoordelen of een procedure geschikt is om een bepaald probleem op te lossen.	beoordelen
6: CREEREN Is erop gericht om elementen samen te voegen tot een coherent of functioneel geheel, dat wil zeggen elementen reorganiseren in nieuwe patronen of structuren. Creëren is erop gericht om nieuwe, originele producten te maken.	Genereren: Alternatieve hypotheses kunnen bedenken, gebaseerd op criteria.	hypothese opstellen
	Plannen: Een aanpak bedenken gericht op het uitvoeren en voltooien van bepaalde taken.	ontwerpen
	Producen: een product kunnen bedenken en uitwerken.	construeren

